

Хмельницький національний університет
Факультет економіки і управління
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Управління витратами підприємства за матеріалами ТОВ «АСПІ АГРО»
(Республіка Азербайджан)

Рівень вищої освіти магістр

Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»
Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
Шифр і назва спеціальності

Освітня програма «Фінанси, банківська справа та страхування»
Назва

КВРФБС.019088.01.01.00

Виконав студент II курсу група ФБСмз-20-1 _____ Махаммад Фікрат Огли
АГАЄВ

Шифр

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник д-р. екон. наук, професор

Науковий ступінь, звання

_____ Раїса КВАСНИЦЬКА

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Нормоконтролер

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

До захисту допускаю:
Завідувач кафедри ФБСС

_____ Ніла ХРУЩ

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

_____ 2022 р.

Зміст

С.

Вступ	5
1 Теоретичні основи управління витратами підприємства	9
1.1 Змістова характеристика витрат підприємства та їх кваліфікація	9
1.2 Економічна суть управління витратами	21
2 Аналітично-практичні аспекти управління витратами на виноградарсько-виноробних підприємствах Азербайджану	30
2.1 Аналіз стану виноградарсько-виноробного підприємництва в світі та місце в ньому Республіки Азербайджан у 2019-2021 роках	30
2.2 Характеристика діяльності ТОВ «АСП-АГРО» та аналіз фінансово-майнового її забезпечення за 2018-2020 роки	40
3 Дослідження напрямів забезпечення ефективного стратегічного управління витратами підприємств виноградарсько-виноробної галузі промисловості	50
Висновки	59
Список використаних джерел	64
Додатки	73

Вступ

Актуальність теми. Ефективне здійснення господарської діяльності підприємства зумовлює постійну необхідність аналізу процесу формування операційних витрат із метою їх мінімізації та максимізації прибутку. Для підприємств окремих галузей це є одним із найважливіших аспектів досягнення бажаного прибутку. Тому, у швидкозмінюваних умовах сучасного зовнішнього середовища підприємства перебувають у пошуках ефективних підходів до управління витратами, що, своєю чергою, дає їм можливість досягнути високого рівня конкурентоспроможності та фінансової стійкості. Витрати є складним економічним явищем, яке тісно пов'язане з усіма елементами процесу управління та впливають на показники діяльності підприємства. Тому, сьогодні для підприємств різних галузей промисловості, в т.ч. виноградарської та виноробної, актуалізується проблема обґрунтування доцільності здійснення того чи іншого виду витрат, яке має безпосередній вплив на недопущення необґрунтованого зростання витрат. Вирішення цих питань базується на уточненні сутності витрат, їх класифікації та суті самого управління витратами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань суті та різновидів витрат підприємства присвячено наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, а саме: Андрющенко Н., Бутинця Ф., Гаркуші Н., Давидовича І., Круша П., Пашкова С., Гаджибекової Севди Джафар кызы та інших. Розгляду сутності управління витратами підприємства та проблемам підвищення ефективності управління витратами приділено увагу в дослідженнях таких науковців, як: Гайдаєнко О., Квасницька Р., Меренкова Л., Охрущак К., Рощина Н., Ясінська А. та інші. Проте, враховуючи значний науковий доробок дослідників щодо управління витратами підприємства, все ж варто зауважити, що питання удосконалення підходів до стратегічного

управління діяльністю підприємства із врахуванням аспектів управління його витратами є актуальними, а тому потребують додаткового дослідження.

Мета дипломної роботи. Поглиблення теоретико-методичних засад управління витратами підприємства та розвиток підходів до підвищення його ефективності за сучасних умов господарювання.

Поставлена мета дипломної роботи зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- дати змістову характеристику витрат підприємства та дослідити їх кваліфікацію;
- дослідити економічну суть управління витратами;
- проаналізувати стан виноградарсько-виноробного підприємництва в світі та місце в ньому Республіки Азербайджан у 2019-2021 роках;
- охарактеризувати діяльність ТОВ «АСП-АГРО» та проаналізувати фінансово-майнове її забезпечення за 2018-2020 роки;
- дослідити напрямки забезпечення ефективного стратегічного управління витратами підприємств виноградарсько-виноробної галузі промисловості.

Предмет дипломної роботи. Теоретичні засади та методичне забезпечення управління витратами промислових підприємств.

Об'єкт дипломної роботи. Процес управління витратами ТОВ «АСП АГРО» (Республіка Азербайджан).

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу дипломної роботи складають положення економічної теорії, теорії фінансів, а також загальнонаукові та специфічні методи пізнання суті та особливостей процесу управління витратами, а саме: методи наукового абстрагування та контент-аналізу – для обґрунтування суті поняття «витрати» й «управління витратами»; методи класифікації та структурного аналізу – для визначення класифікації та структури витрат підприємства; методи аналізу, узагальнення та групування, графічний метод – для наочного відображення результатів дослідження.

Інформаційну базу дослідження складають закони України та Азербайджану, укази Президента України, розпорядження Президента Азербайджану, офіційні дані Державної служби статистики України та Державного комітету статистики Республіки Азербайджан, Державна програма з розвитку виноробства в Азербайджанській Республіці в 2018-2025 роках, дані фінансової звітності ТОВ «АСПІ АГРО», монографічні дослідження та наукові публікації провідних вітчизняних та зарубіжних учених з досліджуваної проблематики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретичного базису управління витратами, а саме:

- через уточнення таких понять, як: «витрати підприємства», як вартісно оцінені трудові, матеріальні, фінансові й інші види ресурсів, які використовуються суб'єктом господарювання в процесі здійснення ним господарської діяльності. Таке трактування витрат дозволяє підкреслити і матеріальний зміст цього поняття, і обов'язковість його грошового вираження; «управління витратами», як цілісної системи організаційно-функціонального забезпечення та методичного інструментарію впливу на процес щодо здійснення витрат, що включає управлінські дії, метою яких є одержання підприємством високого позитивного фінансового результату його діяльності. Таким чином, управління витратами передбачає цілеспрямований вплив на зміни складу, структури та обсягів витрат у зв'язку із мінливістю умов виробничо-господарської діяльності підприємства;

- через удосконалення підходів до класифікації витрат підприємства, що полягає в систематизації видів витрат підприємства за різними ознаками та чіткого формулювання назв різних за класифікаційним ранжуванням витрат незалежно від різних напрямів його здійснення. Це дасть змогу досліджувати витрати з різних аспектів, враховувати різні форми прояву їх впливу на діяльність підприємств, спрямовувати увагу на найвагоміші ділянки перевірки та надавати суб'єктам, які приймають економічні рішення, рекомендації щодо підвищення ефективності управління витратами.

Апробація результатів дослідження. Участь у II Всеукраїнській науково-практичній інтернет конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Розвиток інноваційного фінансового управління суб'єктами економіки в умовах реалізації євроінтеграційної стратегії України» (16 листопада 2021 р., м. Хмельницький).

Публікації. Найважливіші положення та результати дипломного дослідження знайшли відображення у 1 науковій праці загальним обсягом 0,4 др. арк.

1 Теоретичні основи управління витратами підприємства

1.1 Змістова характеристика витрат підприємства та їх кваліфікація

Надзвичайно важливою і, водночас, складною економічною категорією, яка впливає на фінансові результати підприємства, є витрати підприємства, інформація про обсяг та склад яких займає чільне місце в системі управління підприємством. Трактуювання суті витрат є вкрай неоднозначним, що пояснюється різними підходами до оцінки вартості ресурсів, які використовують підприємства в процесі їх господарської діяльності. В економічній теорії витрати досліджувались разом із розглядом суті таких понять, як: вартість, ціна, споживча цінність. При цьому, упродовж розвитку економічної думки, розуміння економічного змісту категорії витрат постійно змінювалося. Так, розглядаючи виникнення і розвиток витрат в історичному аспекті варто відмітити, що вони виникли із появою товарного виробництва й обігу. Саме різні типи економіки, економічного устрою, форми власності на засоби виробництва, функції торгівлі як галузі економіки безпосередньо впливали на підходи до розкриття сутності витрат у різні історичні часи. Таким чином, еволюція знань про витрати має свою історію, етапи становлення. Так, аналіз економічної літератури дозволяє зробити висновок про те, що ученими використовуються різні підходи до виокремлення етапів розвитку знань про витрати. Так, виділяється чотири [1, 21, 76], п'ять [86; 17; 84; 41; 54] та шість [44; 102] етапів (рисунок 1.1). Варто зауважити, що всі дослідники виділяють початковий період – період термінується століттями до нашої ери, який характеризується відстежуванням, обліком і контролем витрат на господарському і державному рівнях, початком використання кошторисів, щоденних звітів про витрати, нарядів на виконання робіт, тобто започаткуванням основ складання сучасної фінансової звітності.

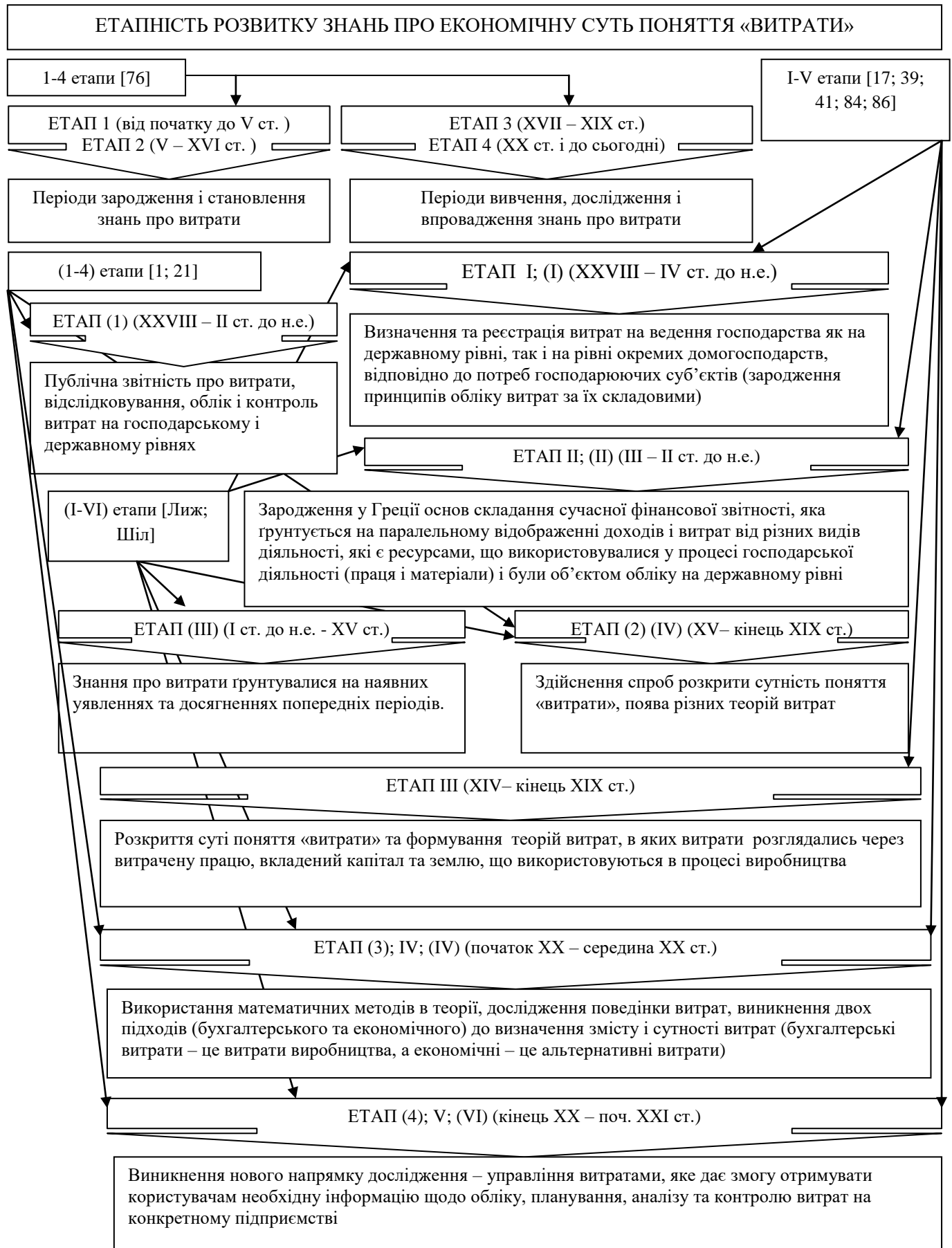


Рисунок 1.1 – Історична етапність розвитку знань про економічну суть поняття «витрати»

При цьому, є дослідники (Андрющенко [1]; Горобець [21]), які узагальнено розглядають цей етап формування знань про витрати (XXVIII – II ст. до н.е.) та акцентують увагу на формуванні публічної звітності про витрати, відслідковувані, обліку та контролю витрат як на господарському, так і державному рівнях. Інша група авторів (Гаркуша [17]; Г. М. Колісник [39]; Круш [41]; Лижавська [44]; Сначов [84]; Сорока [86]; Шільвінська [102]) підходить більш деталізовано до розкриття започаткування знань про витрати, що результується у виокремленні не одного, а двох етапів:

- визначення та реєстрація витрат на ведення господарства як на державному рівні, так і на рівні окремих домогосподарств, відповідно до потреб господарюючих суб'єктів (зародження принципів обліку витрат за їх складовими) (XXVIII – IV ст. до н.е.);

- зародження у Греції основ складання сучасної фінансової звітності, яка ґрунтується на паралельному відображенні доходів і витрат від різних видів діяльності, які є ресурсами, що використовувалися у процесі господарської діяльності (праця і матеріали) і були об'єктом обліку на державному рівні (III – II ст. до н.е.).

Саме такий підхід є вартим уваги, адже він дає можливість більш ґрунтовного розгляду еволюційного розвитку сутності і змісту категорії «витрати».

Наступним етапом, який виокремлюється дослідниками, є третій етап, що характеризується розкриттям суті витрати та формуванням теорій витрат, до яких належить трудова теорія вартості та теорія граничної корисності. Трудова теорія вартості була започаткована В. Петті та П. Буагільбером, які визначали вартість на основі пропорційного обміну, «що визначається витратами праці на виробництво товарів і залежить від її продуктивності в різних галузях» [86, с. 153]. Розвиток трудової теорії вартості відзначається у роботах А. Сміта, «який сформулював три концепції, відповідно до яких вартість визначається, як витрачена на виробництво товару праця; праця, що

купується, тобто кількість чужої праці, яку товаровиробник може отримати в обмін на власну працю; сума доходів» [86, с. 153].

К. Маркс також був послідовником трудової теорії вартості, який «виходив з того, що вартість товару формують безпосередні витрати під час процесу виробництва, а також витрати, що за ними слідує, тобто витрати у сфері обігу (додаткові витрати)» [68, с. 173]. Другим підходом до розуміння вартості та витрат виробництва є теорія граничної корисності (суб'єктивно-психологічна теорія вартості), представниками якої є К. Менгер, В. Джевонс, Л. Вальрас, Е. Бем-Баверк, Ф. Візер, В. Парето), які вважали, що саме ступінь корисності результату визначає вартість. «Спільною рисою для теорій трудової вартості і граничної корисності є трактування виробничого процесу як взаємодії трьох основних його факторів, і, як наслідок, складу витрат, що виникають в його процесі» [84, с. 294].

Перша половина XIX ст. відзначається виникненням та поширенням теорії трьох факторів виробництва праці, капіталу та землі Ж. Б. Сея та Ф. Бастіа. Отже, за цією теорією, у формуванні вартості при виробництві товарів беруть рівну участь праця, капітал і земля: праця створює заробітну плату, капітал – прибуток (процент), земля – ренту. Наприкінці XIX ст. розробляється неокласична теорія вартості, засновником якої є А. Маршалл. Згідно з цією теорією, ціна товару визначається попитом і пропозицією, при цьому в короткостроковому періоді попит формує ціну на основі граничної корисності, а пропозиція – на основі витрат виробництва [68]. Так, «проривом у формуванні науково-теоретичних підходів до визначення економічної сутності та змісту витрат слід вважати виникнення у світовій економічній науці двох основних теорій, у центрі уваги яких перебуває показник витрат, а саме: трудової теорії вартості та теорії граничної корисності» (рисунок А.1 додатку А) [17, с.193]. Саме цей етап варто вважати третім етапом формування знань про витрати, який узагальнюється періодом від початку XIV ст. до кінця XIX ст.

Наступний – четвертий – етап в еволюції наукових знань про витрати розглядається з кінця XIX ст. до середини XX ст., який пов’язується з використанням математичних методів в теорії, дослідженням поведінки витрат, виникненням двох підходів (бухгалтерського та економічного) до визначення змісту і сутності витрат (бухгалтерські витрати – це витрати виробництва, а економічні – це альтернативні витрати). Крім того, як зазначає Н. М. Гаркуша, цей етап «визначається не лише використанням економіко-математичних методів, але й подальшим уточненням економічної сутності витрат, зокрема в межах неокласичної теорії та мікроекономіки, визначенням витрат як окремого об’єкта управління, обліку й аналізу» [17, с.193].

Отже, «початком нової хвилі в теорії обліку витрат на виробництво і калькуляції продукції стали дослідження англо-американських вчених і наступне виникнення трьох підходів до обліку та методів обліку витрат і калькулювання: Г. Емерсон, Ч. Гаррісон – «стандарт-костинг», Дж. Кларк, Дж. Харріс – «директ-костинг» та О. Хаггінс – «центри відповідальності» [84, с. 294]. На цьому етапі витрати є комплексом матеріальних і грошових ресурсів, що є необхідними для здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства, а також є основою калькулювання собівартості виробництва.

Переходом до управління витратами в оперативному та в стратегічному аспектах визначається п’ятий етап розвитку знань про економічну суть поняття «витрати». На цьому етапі, що почався в кінці XX ст. і триває досі, мають місце дослідження щодо управління витратами у довгостроковій перспективі в умовах динамічного мінливого зовнішнього середовища функціонування підприємств. Мінімізація обсягу та оптимізація структури витрат підприємства, що забезпечує максимізацію фінансових результатів є основною метою управління витратами, досягнення якої забезпечується виконанням таких завдань:

- « - здійснення групування витрат за певними ознаками, які відповідають вибраним цілям управління витратами;
- виявлення взаємозв’язків між різними групами витрат;

- оцінювання впливу витрат різних груп на величину фінансових результатів підприємства;

- знаходження такої величини кожної групи витрат та, відповідно, співвідношення між ними, за яких фінансові результати діяльності підприємства досягають максимального значення» [41, с. 155].

Отже, на основі розглянутих підходів до виокремлення історичних етапів розвитку знань про витрати, можна зробити висновок, що ця економічна категорія виникла із появою товарного виробництва та товарного обігу. В зв'язку із цим, розкриття суті витрат відповідає тому чи іншому типу економіки, економічному устрою, формам власності на предмети та засоби праці.

Термін «витрати» в спеціалізованій економічній літературі висвітлюється з різних точок зору, які диверсифікуються залежно від специфіки їх використання. Дослідження суті витрат підприємства, що розкривається в працях вчених-економістів (таблиця А.1 додатку А) дозволяє зробити висновок про те, що єдиного підходу до трактування терміну «витрати» немає. Так, розгляд суті поняття «витрати» узагальнено можна розділити за такими змістовими підходами, які виокремлюються на основі визначень витрат різних дослідників (рисунок 1.2):

- витрати – це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу [31; 56; 66; 88; 80; 95];

- витрати – вартісне оцінювання (грошова оцінка) ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових і інших видів ресурсів; споживання товарів і послуг) [7; 19; 23; 42; 75; 79; 91; 100];

- витрати – це використані (витрачені, спожиті) ресурси (спожита частина ресурсів, матеріальні і грошові кошти, фактори (засоби) виробництва) [45; 60; 61; 83; 88; 90];

- витрати – це витрати (прямі і непрямі) чи виплати [46; 48; 96];

- витрати – це затрати живої та уречевленої праці [8; 45].

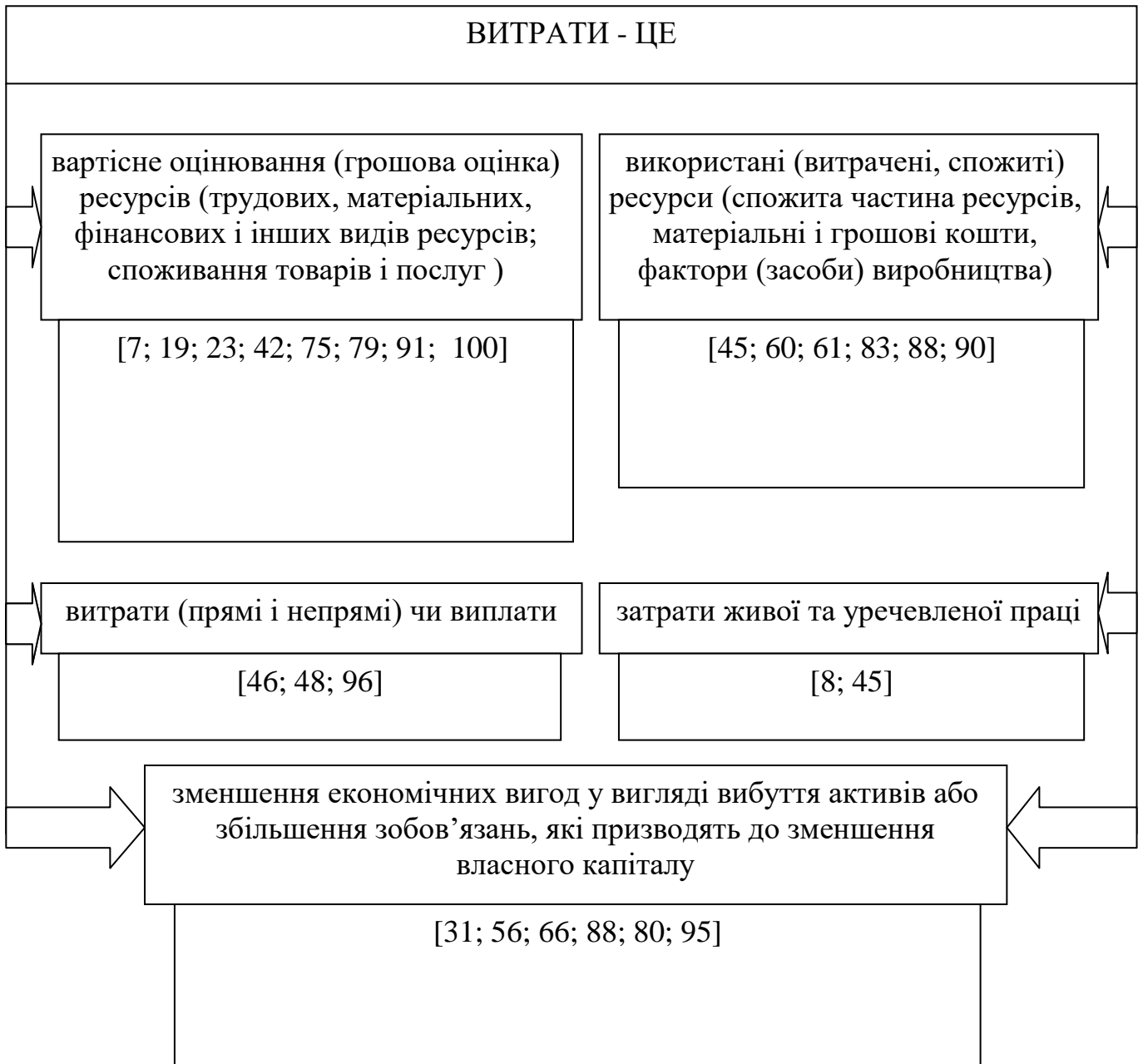


Рисунок 1.2 – Підходи до тлумачення суті поняття «витрати»

Сформовано автором

Більшість дослідників схиляються до тлумачення витрат через їх представлення як вартісне оцінювання (грошову оцінку) ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових і інших видів ресурсів; споживання товарів і послуг), які використані на виробництво. Саме така позиція щодо суті витрат дозволяє підкреслити і матеріальний зміст цього поняття, і обов'язковість його грошового вираження. Тому, витрати доцільно розглядати як вартісно оцінені

трудо́ві, ма́теріальні, фінансові й інші види ресурсів, які використовуються суб'єктом господарювання в процесі здійснення ним господарської діяльності [35, с. 239].

Необхідно зазначити, що у спеціалізованій економічній літературі та в законодавчо-нормативних документах, які регламентують питання фінансового обліку та звітності, використовуються два терміни «витрати» та «затрати». При цьому, в більшості випадків роз'яснення щодо відмінностей чи подібностей між цими термінами відсутні. Є дослідники, які наголошують на відмінностях, однак при розкритті суті ці відмінності не є суттєвими. На законодавчому рівні в Україні використовується лише термін «витрати», а поняття «затрати» не застосовується зовсім. В економічній та обліковій літературі Азербайджанської Республіки для розкриття суті витрат також використовується один термін «херджлер», який і перекладається «витрати». Певне коло дослідників також застосовують лише поняття «витрати». Ми дотримуємося думки тих авторів, які ототожнюють суть термінів «затрати» та «витрати» у одному понятті «витрати» щодо відносно використовуваних грошового вираження ресурсів, що використовуються суб'єктом господарювання протягом певного періоду.

Більш чітке розуміння витрат можна отримати на основі їх класифікації за різними ознаками. Адже враховуючи велике різноманіття витрат в діяльності підприємств, їх класифікація, тобто процес розподілу видів та різновидів витрат на окремі категорії, має велике значення для функціонування усіх елементів системи управління витратами. «Правильна класифікація витрат надасть можливість їх прогнозування, планування, нормування, здійснення правильного обліку та своєчасного контролю за їх оптимальним рівнем» [74, с.75].

Таким чином, як зазначає Н. Й. Радіонова «класифікація витрат необхідна для того, щоб: визначити найважливіші характеристики витрат, які мають свої особливості й тому заслуговують спеціалізації; розглянути, в якій мірі ці виділені характеристики властиві іншим класам витрат; поліпшити

розуміння процесу управління витратами» [74, с.76]. І. О. Белебеха зазначає, що класифікація виробничих витрат - це необхідний науковий елемент пізнання всіх витрат, які існують на підприємстві, і частини тих, що забезпечують створення продукції [6, с.59]. І. Є. Давидович розглядає класифікацію витрат, як зведення за визначеними ознаками всієї різноманітності витрат на виробництво і реалізацію продукції в економічно обґрунтовані групи, які включали б однорідні витрати [24, с.40]. Таким чином, класифікація є способом групування інформації про витрати, який визначається на основі поставлених цілей, задач, об'єкта тощо. «Класифікація витрат передбачає групування витрат у відповідні групи, які складаються з однорідних за своїм змістом або близьких між собою витрат» [78, с.320].

Так, у спеціалізованій літературі представлено різноманітні класифікації витрат, які, першочергово, формуються на основі цілей призначення інформації: для кого (види користувачів – зовнішні чи внутрішні); цілі управління; для яких структурних підрозділів; для яких напрямів управління. Так, питанням підходів до класифікації витрат присвячено праці багатьох учених-економістів, таких як: М. Атамас; Ф. Бутинець; С. Голов, В. Єфименко; О. Коба, Ю. Миронова; У. Когут; Є. Мних; Л. Меренкова; Н. Родіонова та інші.

За результатами досліджень зарубіжних і вітчизняних дослідників сформовано такі принципи класифікації витрат:

- «- орієнтація на певний клас (групу) управлінських завдань;
- відображення специфіки певних видів економічної діяльності;
- урахування характеру організаційної та фінансової структури виробництва й управління;
- єдність класифікацій з метою планування, аналізу та контролю витрат;
- взаємозв'язок класифікацій витрат між собою;
- комплексне використання в управлінні витратами всіх видів класифікацій витрат» [73, с.76].

При цьому, варто відмітити, що дослідниками, які вивчають класифікаційні особливості витрат, обґрунтовують як критерії (напрями) класифікації витрат підприємства, так і класифікаційні ознаки їх класифікаційного поділу. Критерій чи напрям управління витратами є певною сферою їх функціонування, що визначально об'єднує та цілеспрямовує планування, облік, аналіз і контроль витрат підприємства. Тому науковцями обґрунтовуються різні кількості та зміст критеріїв (напрямів) класифікації витрат. Так,

а) М. Атамас [3]; Ф. Бутинець [8]; С. Голов, В. Єфименко [20]; А. Іванов [32]; Л. Ільків [34]; Ю. Матюшина [47]; Є. Мних [53]; О. Олійник [59]; Н. Родіонова [74] розглядають три критерії (напрямки) класифікації витрат підприємства:

- для оцінки запасів, визначення собівартості продукції і фінансових результатів (прибутку) (для реалізації управлінського рішення);
- для прийняття управлінських рішень і планування;
- для здійснення процесу контролювання і регулювання;

б) О. Коба, Ю. Миронова [37, с. 102-103] також виділяють три критерії (напрями) класифікаційного поділу витрат, однак в такий спосіб:

- організаційно-управлінський, що включає напрями класифікації, які забезпечують аналітичність інформації;
- обліково-аналітичний, що об'єднує напрями, які враховують характер виробничого процесу, особливості продукції, що випускається підприємством;
- фінансово-економічний, що характеризує витрати з точки зору їх обчислення, доцільності витрачання та включення до кошторису;

в) Л. Меренкова [49] класифікує витрати підприємства за чотирма критеріями (напрямами):

- для визначення собівартості та фінансового результату;
- для стратегічного і поточного планування діяльності підприємства;
- для планування поточних витрат;
- для контролю поточних витрат;

г) У. Когут [38, с. 47-48] конкретизує п'ять класифікаційних критеріїв (напрямків) поділу витрат підприємства:

- організаційно-управлінський;
- обліково-аналітичний;
- фінансово-економічний;
- маркетинговий;
- інвестиційний.

Кожний з наведених критеріїв (напрямів) передбачає подальшу деталізацію витрат залежно від мети управління за певними класифікаційними ознаками. Як зазначають О. Коба та Ю. Миронова «дослідження поведінки витрат на підприємстві свідчить, що більшість із них мають неоднозначний характер та їх поділ на окремі групи є досить умовним. Одні витрати можна прямо відносити на продукцію, інші – ні. Певні витрати можуть бути важливими для прийняття одного типу рішень і не мати значення для іншого. Витрати, які відносяться різними авторами до аналогічних напрямів класифікації витрат, відрізняються. Також немає однозначного групування витрат: певні види витрат включаються до різних напрямів» [37, с. 101].

Так, проаналізувавши запропоновані дослідниками підходи до виокремлення класифікаційних ознак, за якими варто розглядати витрати підприємства для різних цілей, виокремлюються такі кількісні підходи:

- чотири ознаки класифікаційного поділу витрат [17];
- вісім ознак класифікаційного поділу витрат [3; 8];
- дев'ять ознак класифікаційного поділу витрат [50];
- десять ознак класифікаційного поділу витрат [85];
- одинадцять ознак класифікаційного поділу витрат [87];
- дванадцять ознак класифікаційного поділу витрат [89];
- тринадцять ознак класифікаційного поділу витрат [47];
- чотирнадцять ознак класифікаційного поділу витрат [40; 74];
- п'ятнадцять ознак класифікаційного поділу витрат [99];
- тридцять чотири ознаки класифікаційного поділу витрат [38];

- тридцять сім ознак класифікаційного поділу витрат [37].

Варто зауважити, що на державному рівні прийняті Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робот, послуг) у промисловості, що розроблені Державним підприємством Державний інститут комплексних техніко-економічних досліджень Міністерства промислової політики України [50], якими регламентовано класифікацію витрат за визначеними ознаками (таблиця Б.1 додатку Б).

Узагальнено систематизацію поглядів дослідників щодо класифікації витрат підприємства за різними ознаками наведено в таблиці Б.2 додатку Б. Дані таблиці Б.2 дають можливість зробити висновок про те, що науковцями пропонується широкий спектр класифікаційних ознак, за якими ранжуються витрати. При цьому, вартим уваги є те, що деякі класифікаційні види витрат відносяться науковцями до різних класифікаційних ознак. Так, О. Коба та Ю. Миронова виокремлюють планові витрати і за порядком обчислення, і за включенням до кошторису (калькуляції) [37, с.101]. У. Когут виділяє витрати виробництва, цеху і т.п. як за центрами відповідальності, так і за місцем виникнення [38, с.47]. Таким чином, все ж є доцільним більш чітко формулювання назв різних за класифікаційним ранжуванням витрат незалежно від різних напрямів його здійснення. Адже, «використання класифікації витрат дає змогу досліджувати витрати з різних аспектів, враховувати різні форми прояву їх впливу на діяльність підприємств, спрямовувати увагу на найвагоміші ділянки перевірки та надавати суб'єктам, які приймають економічні рішення, рекомендації щодо підвищення ефективності управління витратами» [40, с.631]. Вірно застосована класифікація витрат забезпечує ефективність прийнятих рішень щодо оптимізації (мінімізації) витрат і максимізації доходів (прибутку) підприємства.

Зазначимо, що кожне групування витрат ґрунтується на тому, що окремі види витрат мають різний характер формування та способи зміни, зв'язки з виробничим процесом, неоднакову еластичність щодо мінливих внутрішніх й зовнішніх умов, різняться за характером впливу на фінансовий результат,

ступенем керованості та іншими ознаками. При цьому, система управління витратами на підприємстві, її організаційна структура і складові елементи безпосередньо впливають на критерії (напрями) та ознаки класифікації, що потребує систематизації класифікаційних ознак за функціями системи управління.

1.2 Економічна суть управління витратами

Перспективи забезпечення ефективності функціонування підприємств та її підвищення залежать значною мірою від управління витратами. Вміння планомірно та раціонально управляти витратами в періоди погіршення економічної ситуації на ринку підвищує можливості підприємства щодо його «виживання». Тому, управління витратами є важливим напрямом фінансово-економічного управління підприємством, що підтверджує значна кількість науково обґрунтованих конструкцій, методів та моделей системи управління витратами. Своєю чергою, управління витратами є сукупністю чітко виражених взаємопов'язаних і безперервних процесів. «Проте, основною проблемою є те, що на практиці безпідставно ігнорується управління цими витратами. Як результат – виникають непоодинокі випадки доведення до збиткового рівня, а подекуди – банкрутства підприємств. Відповідно, виникає гостра потреба у визначенні сутності та характеристики складових кожного із процесів системи управління витратами, що в подальшому дасть можливість впровадження їх на практиці» [103].

Організація ефективної діяльності будь-якого підприємства залежить від якості управління, яка багато в чому залежить від своєчасного отримання менеджером достовірної інформації про стан об'єкта управління. У вузькому розумінні управління витратами – це процес цілеспрямованого формування оптимального рівня витрат підприємства [74, с.19]. У більш широкому

розумінні, управлінську діяльність можна визначити як інтегровану систему обліку витрат і доходів, нормування, планування, контролю та аналізу, яка систематизує інформацію для прийняття управлінських рішень та координації проблем майбутнього розвитку підприємства.

Витрати підприємства, які є вартісним уособленням використаних в процесі здійснення господарської діяльності трудових, матеріальних, фінансових й інших ресурсів, варто розглядати саме з позиції управління ними. Тому, необхідною є конкретизації поняття «управління витратами» з урахуванням сучасних реалій ведення господарської діяльності. Управління є процесом вирішення проблем під час досягнення певних (поточних чи стратегічних) цілей. Тому, у визначенні поняття «управління витратами» більшість дослідників акцентують увагу на взаємозв'язку витрат і фінансово-економічного результату діяльності підприємства. Вивчення різних джерел економічної літератури дало змогу пересвідчитись, що поняття «управління витратами» відзначається різноманіттям трактувань, що визначається багатогранністю та складністю цього явища, яке досить важко вірно визначити.

Систематизація наукових підходів різних дослідників до визначення поняття «управління витратами» представлено у таблиці 1.1 та у таблиці Б.3 додатку Б.

Таким чином, при визначенні суті управління витратами домінують підходи, за якими це поняття уособлюється через процес (55,56% досліджених визначень науковців) або систему (22,22% досліджених визначень науковців). Варто зауважити, що «процес – це послідовна зміна предметів і явищ, що відбувається закономірним порядком, сукупність ряду послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату, послідовна зміна станів об'єкту в часі» [11], а «система – це множина взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле, взаємодіють із середовищем та між собою, і мають мету» [11]. Враховуючи ці визначення управління витратами доцільно розглядати як цілісну систему організаційно-функціонального забезпечення та методичного інструментарію впливу на процес щодо здійснення витрат, що

включає управлінські дії, метою яких є одержання підприємством високого позитивного фінансового результату його діяльності. Таким чином, управління витратами передбачає цілеспрямований вплив на зміни складу, структури та обсягів витрат у зв'язку із мінливістю умов виробничо-господарської діяльності підприємства. При цьому, управління витратами на підприємстві передбачає виконання всіх функцій, що притаманні управлінню будь-яким об'єктом: розробку, прийняття й реалізацію рішень, а також контроль за їх виконанням.

Таблиця 1.1 – Підходи до визначення поняття «управління витратами»

Підхід	Науковці
Управління витратами – процес	І. Давидович [24]; В. Данилко, О. Кушніренко, К. Марченко [26]; Н. Радіонова [74]; А. Гапоненко [15]; Г. Пчелинська [73]; Т. Мудра, Л. Чернобай, Н. Калиновська [55]; А. Турило, Ю. Кравчук, А. Турило [91]; О. Крушельницька [42]; Т. Карпова [36]; П. Круш [41]; С.Покропивний [67]; А.Гречко [22]; О.Кузьмін [42]; М. Чорна, П. Смірнова, Р. Бугріменко [98]
Управління витратами – система	П. Іванюта, О.Лугівська [33]; А. Пилипенко [65]; Л. Христенко, Р. Мозговий [94]; Н. Тимошик [89]; О. Черняєва [97]
Управління витратами – це комплекс робіт	М. Грещак, О. Коцюба [23]
Управління витратами – сукупність елементів, методів і механізмів	А.Пилипенко, І.Дзьобко, О. Писарчук [65]
Управління витратами – специфічна функція управління	С.Голов [20]
Управління витратами – планомірне формування витрат	Г. Фандель [92]
Управління витратами – здійснення конкретних заходів	С. Ковтун, Н. Ткачук, С. Савлук [79]
Управління витратами – цілеспрямований вплив (розробка і реалізація управлінських впливів)	О.Попов [70]; Чумак Л. Ф., Литвиненко М. О. [99]; А. Ясінська [105]

Систематизовано автором

Однак, специфікою управління витратами відзначається і виконання ним таких функцій, як (рисунок 1.3):

- «прогнозування і планування витрат здійснюється з метою економічного обґрунтування запропонованих господарських рішень» [82];

- організація управління забезпечує встановлення, «хто управляє витратами, в які терміни, якими способами тощо, тобто забезпечує формування на підприємстві внутрішніх структурних підрозділів, які здійснюють розробку та реалізацію управлінських рішень – центрів відповідальності» [82];

- активізація та стимулювання (мотивація) передбачає пошук «таких спонукальних мотивів, які сприяли б дотриманню працівниками запланованих витрат і пошуку можливостей їх зниження»;

- облік витрат, що уможлиблює натурально-грошове вимірювання обсягу різних видів ресурсів, що використані в процесі господарської діяльності підприємства;

- координація і регулювання витрат, що «забезпечує порівняння фактичних витрат із запланованими, виявлення небажаних відхилень та здійснення заходів по їх усуненню» [82]. «Своєчасна координація і регулювання витрат дозволяють підприємствам уникнути зриву у досягненні запланованого економічного результату діяльності» [9, с.224];

- аналіз витрат «дозволяє оцінити ефективність використання спожитих ресурсів, виявити резерви зниження витрат та прийняти раціональне управлінське рішення стосовно витрат» [82];

- контроль (моніторинг) забезпечує зворотній зв'язок, порівняння запланованих і фактичних витрат. «Ефективність контролю зумовлюється коригуючи ми управлінськими діями, які направлені на приведення фактичних витрат у відповідність до запланованих або на уточнення планів, якщо вони не можуть бути виконані внаслідок об'єктивної зміни виробничих умов» [24, с. 22].

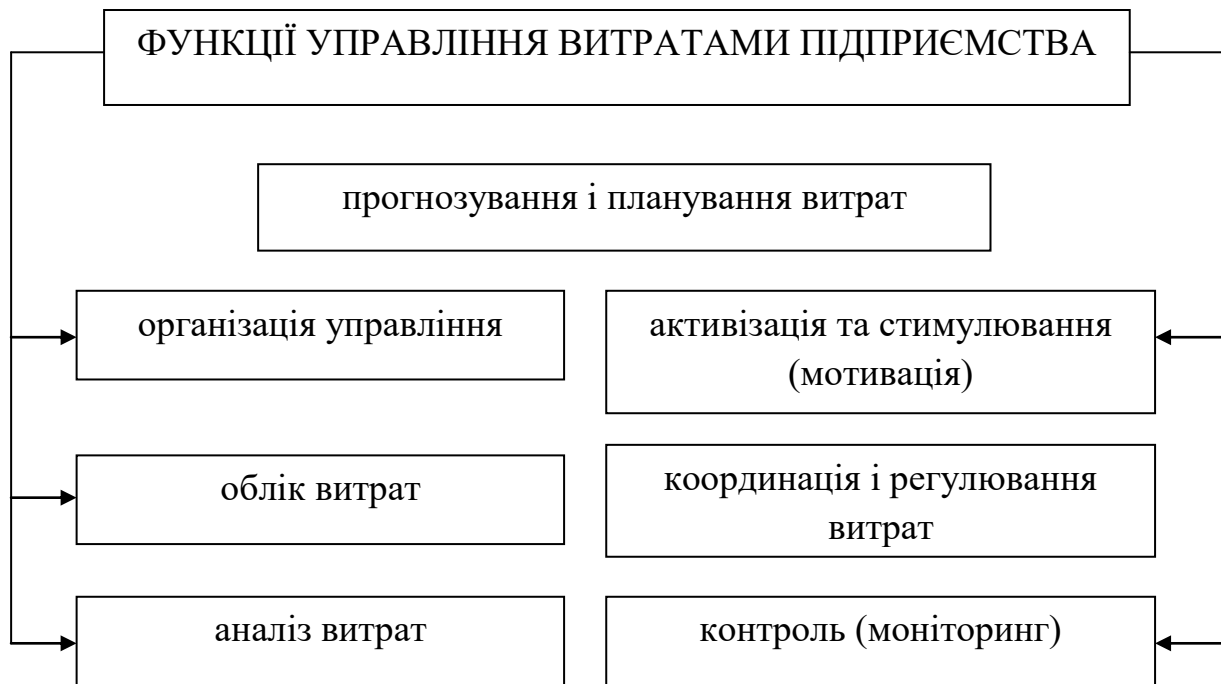


Рисунок 1.3 – Функції управління витратами підприємства

Сформовано автором

Предметом управління витратами є витрати підприємства в усьому їх різноманітті. Об'єктом управління витратами є господарські операції (дії, події), які приводять до виникнення витрат, а також самі витрати підприємства. Суб'єктами управління витратами на підприємстві є суб'єкти макрорівня (Верховна Рада, Кабінет міністрів України, міністерства, відомства, що регламентують різні питання щодо витрат) та макрорівня (керівники, менеджери, фахівці підприємств і їх виробничих підрозділів).

Першочерговими завданнями управління витратами є:

- « - підвищення ефективності діяльності господарюючого суб'єкта;
- визначення витрат за основними функціями управління;
- розрахунок витрати коштів за окремими структурними підрозділами і господарству в цілому;
- розрахунок витрат на виробництво одиниці продукції – калькулювання собівартості продукції;

- визначення витрат за основними бізнес-функціями і виробничими підрозділами підприємства;
- виявлення резервів економії коштів на всіх етапах виробничого процесу і у всіх внутрішньогосподарських виробничих підрозділах;
- проведення аналізу витрат виробництва з метою прийняття управлінських рішень щодо удосконалення виробничих процесів, формування асортиментної та цінової політики, вибору варіантів інвестування, прогнозування обсягів виробництва і збуту продукції» [96].

Вирішення цих завдань та здійснення управління витратами загалом базується на принципах, які є сукупністю правил, норм і положень, що спрямовані на мінімізацію (оптимізацію) витрат підприємства та, які вироблені багаторічною практикою. Так, на основі аналізу виокремлених різними дослідниками принципів управління витратами підприємства [103; 105; 63; 77], можна зробити висновок проте, що підходи до виокремлення цих принципів різняться не тільки кількісно, але й формою розкриття змісту принципу. Так, найменшу кількість принципів управління витратами (5 принципів) розглядає Н.В. Рощина [77]. Колектив авторів на чолі з Н. Г. Міценко [52] виокремлює 7 принципів управління витратами. О.О. Черняєва [97], І.Є. Давидович [24] та Т.І. Шутько [103] акцентують увагу на 8 принципах. 9 принципів розглядають в своїх працях А.А. Пилипенко [65], А.І. Ясинська [105]. К.О. Охрущак [63] зосереджує увагу на 11 принципах, а О.В. Косинська розглядає 13 принципів управління витратами підприємства. Найбільш розгорнутий перелік принципів управління витратами (19 принципів) представлено М.В. Волковою. При цьому, група авторів [12; 24; 52; 65; 97; 103; 105] подає принципи лише за їх змістовою основою (назвами). Інша група дослідників [52; 63] виокремлюють принципи управління витратами в такі способи:

- О.В. Косинська дає змістову основу принципу та висвітлює, що передбачає дотримання (реалізація) цього принципу управління витратами для підприємства;

- К.О. Охрущак видаляє змістову основу принципу і те, що уможливорює для управління витратами його дотримання;

- Н.В. Рощина крім змістової основи принципу дає коротке пояснення суті принципу.

Підтримки заслуговує розгляд принципів управління витратами саме через ґрунтовне висвітлення їх змістової основи з розкриттям можливостей, які отримує підприємство в управлінні витратами за умови дотримання того чи іншого принципу.

Аналіз розглянутих дослідниками принципів управління витратами дав змогу визначити, що такий принцип управління як резервування ресурсів в контексті саме управління витратами ними не розглядається. Зауважимо, що саме реалізація цього принципу уможливорює забезпечення гнучкості та безперебійності виробництва через формування необхідних резервів виробничої потужності та кваліфікованої робочої сили. Отже, узагальнення основних принципів управління витратами підприємства є таким (рисунок 1.4):

- принцип системно-комплексного підходу до управління витратами, що дозволяє виконувати всі функції управління витратами при здійсненні аналізу складу, обсягу витрат та чинників, які впливають на них в комплексній їх взаємодії;

- принцип міжсуб'єктного зворотного зв'язку, що уможливорює корегування управлінських рішень щодо зниження або оптимізації витрат підприємства, а отже і розробку заходів з ефективною реалізацією цих рішень;

- принцип резервування ресурсів, що сприяє забезпеченню гнучкості та безперебійності виробництва через формування необхідних резервів виробничої потужності та кваліфікованої робочої сили;

- принцип безперервності управління витратами на виробництво та реалізацію конкретного продукту (виробу), що передбачає управлінські дії на всіх стадіях життєвого циклу виробу;

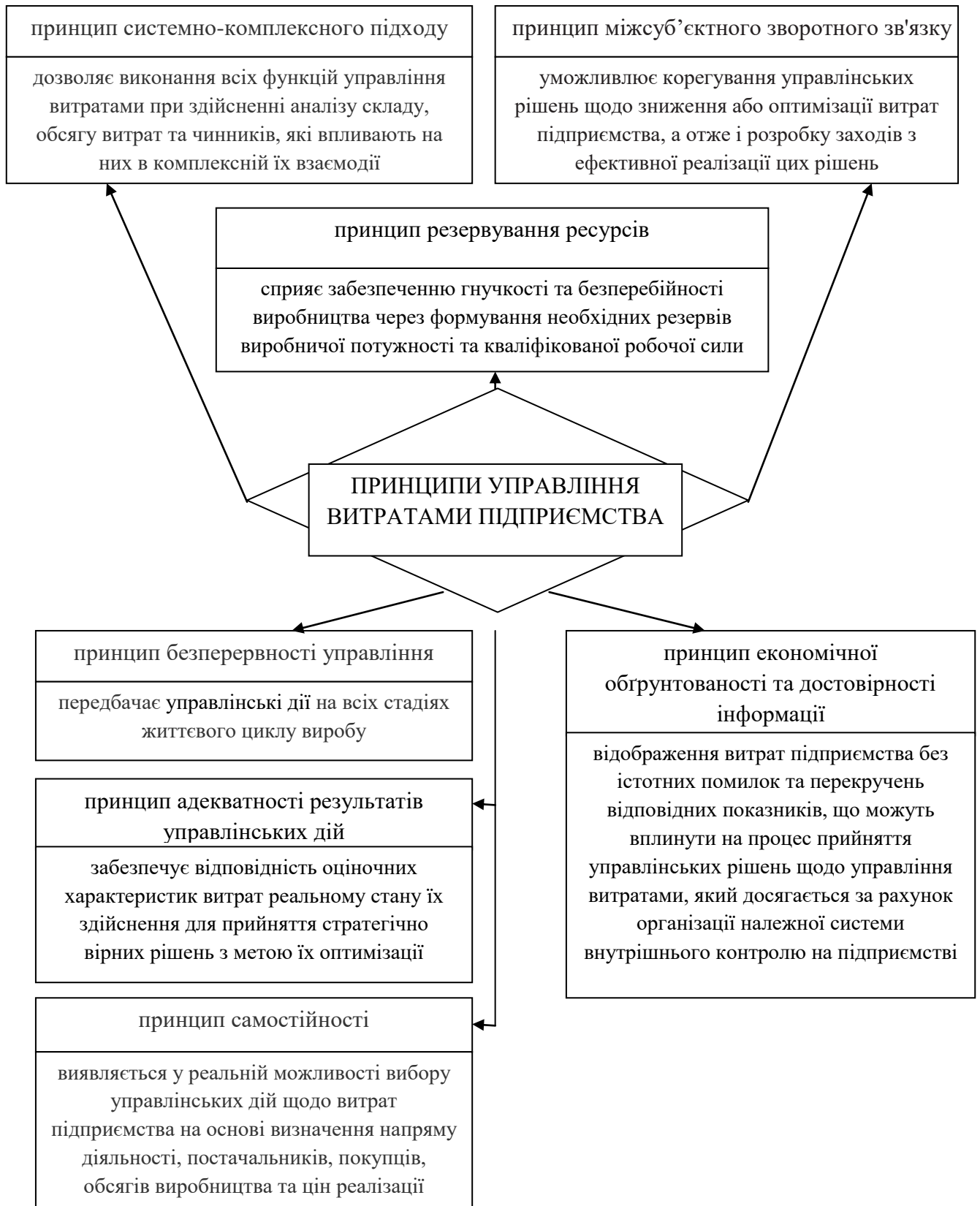


Рисунок 1.4 – Принципи управління витратами підприємства

Сформовано автором

- принцип економічної обґрунтованості та достовірності інформації про витрати підприємства без істотних помилок та перекручень відповідних показників, що можуть вплинути на процес прийняття управлінських рішень щодо управління витратами, який досягається за рахунок організації належної системи внутрішнього контролю на підприємстві;

- принцип адекватності результатів управлінських дій щодо витрат підприємства, що забезпечує відповідність оціночних характеристик витрат реальному стану їх здійснення для прийняття стратегічно вірних рішень з метою їх оптимізації;

- принцип самостійності, що виявляється у реальній можливості вибору управлінських дій щодо витрат підприємства на основі визначення напряму діяльності, постачальників, покупців, обсягів виробництва та цін реалізації.

Забезпечення на підприємстві максимального дотримання означених принципів уможливорює ефективність управління витратами, що є частиною загальної системи управління підприємства та відображає ефективність діяльності, в тому числі виробничої. «Критерієм ефективного управління витратами можна вважати оптимізацію суми і структури витрат, що забезпечує високі темпи розвитку. Можуть бути поставлені цілі: мінімізації витрат, підтримки собівартості на нормативному рівні, зниження собівартості і її складових, підвищення якості послуг» [63, с. 151].

Отже, управління витратами підприємства реалізується в умінні економити ресурси та максимізувати віддачу від їх використання на кожному етапі життєвого циклу продукції, робіт чи послуг, що пов'язаний з використанням ресурсів конкретного виду.

2 Аналітично-практичні аспекти управління витратами на виноградарсько-виноробних підприємствах Азербайджану

2.1 Аналіз стану виноградарсько-виноробного підприємництва в світі та місце в ньому Республіки Азербайджан у 2019-2021 роках

Сучасне виноградарство збудоване на фундаменті прадавніх культур і досвіді вирощування винограду протягом всього історичного періоду розвитку людської цивілізації. Кожен куточок землі, де вирощували і вирощують виноград має свої традиції споживання продукції. На сучасному етапі виноградарство – потужна галузь сільськогосподарської діяльності людства. У деяких країнах світу виноградарство є базовою галуззю економіки. Виноградарство потужна галузь сільськогосподарського виробництва, оскільки власне в цій галузі найвища окупність землі. Регіон виноградарства величезний і охоплює, в основному теплі широти – від 20° до 52° північної широти, й від 30° до 45° південної широти [18, с.5].

Зауважимо, що «виноградарство – це сукупність організаційних і технологічних прийомів розмноження, культивування і збору винограду; виноробство – це сукупність організаційних і технологічних прийомів виготовлення виноробної продукції» [72]

Площа світових виноградників у 2020 році оцінюється в 7,3 млн. га, ця цифра стабільна з 2017 року. При цьому в Європі налічують - 72% від загальної площі під виноградниками, в Азії - 13%, Америці - 9%, Африці - 5% і Австралії та Новій Зеландії - 1%. Площа виноградників Європейського Союзу (ЄС) з 2014 по 2020 роки є стабільною і становить 3,3 млн. га. Найбільш високогірні виноградники знаходяться в Болівії на висоті 2500-3000 м над рівнем моря, ... в Дагестані (1400 м) та в Азербайджані (1300 м)» [81].

Приблизно такий же розподіл виробництва валової продукції винограду всіх напрямків використання, однак Європа виробляє ~ 69,3%, Америка ~ 15,4%, Азія ~10,3%, Африка ~ 3,6% і Австралія і Океанія ~ 1,4% світового виробництва винограду» [18, с.5].

Сьогодні в світі виробляється 29105841 тонн вина в рік. Світовим лідером з виробництва вина є Італія, яка виробляє 4796600 тонн в рік 79,366 л на людину. Іспанія займає друге місце в світі із об'ємом виробництва 4607850 тонн в рік 98,755 л на людину. Виробляючи 4293466 тонн вина в рік та 63,799 л на людину, Франція є третьою за величиною країно-виробником вина. Азербайджан займає 62 місце серед світових виробників вина із показниками 9512 тонн виробленого вина з 0,961 л на людину (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1 – ТОП 10 країн – світових лідерів з виробництва вина у 2021 році

Країна	Виробництво вина, тон	Виробництво вина та одну людину, л
Італія	4 796 600	79,366
Іспанія	4 607 850	98,755
Франція	4 293 466	63,799
Сполучені штати Америки	3 300 000	10,068
Китайська Народна Республіка	1 700 000	1,22
Аргентина	1 498 380	33,676
Чілі	1 214 000	69,079
Австралія	1 186 343	47,36
Південна Африка	1 146 006	19,853
Німеччина	920 200	11,121

Складено за даними [81]

Згідно звіту Міжнародної організації виноградарства та виноробства (OIV) світове споживання вина у 2020 році, яке оцінюється у 234 млн гектолітрів, знизилося на 3% порівняно з 2019 роком, досягнувши мінімуму з 2002 року. За даними Міжнародної організації виноградарства та виноробства,

«зниження споживання вина у світі відбулося через обмеження роботи барів та ресторанів, зменшення кількості туристичних поїздок у період пандемії коронавірусу. Найбільше вживання вина знизилося в Китаї (-17,4%) і ПАР (-19,4%). Найбільше споживання вина збільшилося у Бразилії (на 18,4%)» [51].

При цьому виробництво вина у світі минулого року порівняно з 2019 роком зросло на 1%, до 260 млн. гектолітрів.

У 2020 році обсяг світового експортного ринку вина незначно скоротився, досягнувши 105,8 млн гол (-1,7%), але продемонстрував відносно помітне падіння вартості порівняно з 2019 роком – до 29,6 млрд євро (-6,7%) [51]. У вартісному вираженні зростання між однаковими періодами цього та попереднього років більш значне і дорівнює 8,9%, тобто загальна вартість становить 457,8 млн. доларів США. При цьому середня ціна категорії досягає 3,35 долара США за літр, що на 7,9% вище за середню ціну, зареєстровану в той же період 2020 року. У свою чергу, з січня до квітня 2021 року було експортовано 113,4 мільйона літрів виноматеріалів на загальну суму 96,7 мільйона доларів США. Цей експорт є збільшенням на 5,3% за обсягом і на 6% за вартістю порівняно з тим же періодом минулого року [5].

Визначаючи місце в виноградарсько-виноробному підприємстві світу Республіки Азербайджан варто відмітити, що Азербайджан є індустріально-аграрною країною з високорозвиненою промисловістю та багатогалузевим сільським господарством. При цьому, близько 46% території Азербайджану придатні для вирощування різних культур і переважна частка припадає на садівництво, виноградарство та тваринництво. Дані щодо середньорічної продукції всіх категорій сільського господарства Азербайджану наведено в таблиці 2.2.

У Глобальному Індексі Продовольчої Безпеки Азербайджан займає 61-е місце з постачання продовольства та 86-е місце за якістю продуктів харчування. Ефективна сільськогосподарська система у перспективі дозволить Азербайджану піднятися приблизно на 40-ве місце за обома показниками.

Американська асоціація економістів вина (AAWE) склала список 60 найбільших країн-експортерів вина у світі. Цей рейтинг складено на основі показників 2020 року. Згідно з ним, Азербайджан експортував вина на 7,7 млн. доларів США.

Таблиця 2.2 – Середньорічна продукція всіх категорій сільського господарства Республіки Азербайджан за 1991-2020 роки

У тисячах тонн

Продукти	Роки					
	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2010	2015	2020
Зернові	1158,4	1146,8	2110,9	2314,0	2999,4	3538.5
Бавовна	343,7	140,0	119,2	71,1	35,2	295.3
Тютюн	37,4	13,4	6,9	3,2	3,5	6.3
Картопля	158,8	322,7	816,6	1010,0	839,8	898.9
Овочі	551,0	603,9	1028,2	1208,0	1275,3	401.9
Баштанні культури	49,1	131,1	339,4	406,4	484,5	401.9
Фрукти та ягоди	378,7	391,2	527,3	700,8	888,4	1010.8
Виноград	553,3	150,8	66,0	114,4	157,1	167.6
Чай	20,4	1,9	1,1	0,47	0,58	868.6
М'ясо (забійна вага)	105,0	97,9	133,3	186,5	298,6	573.3
Яйця (млн.шт.)	660,9	509,5	700,6	1005,7	1552,9	1827.1
Шерсть (фізична вага)	9,5	10,1	12,2	14,7	17,0	16.1
Молоко	841,4	939,2	1165,4	1496,9	1924,5	2129.4

Джерело [57]

Лідером рейтингу є Франція, яка експортувала вина на 11,055 млрд доларів. У першій п'ятірці списку - Італія (7,369 млрд. доларів), Іспанія (3,494 млрд. доларів), Австралія (2,160 млрд. доларів) та Чилі (1,999 млрд. доларів).

Варто відмітити, що на початок 2021 р. загальний експорт вина Азербайджаном на 3,1% більше за обсягом та на 8,5% за вартістю порівняно з 2020 роком. Показники експорту вина із зазначенням походження у 2021 р. трохи перевищують за обсягом цифри 2020 р., досягнувши 136,9 млн літрів. У

2021 р. обсяг ігристих вин збільшився на 2,3%. У вартісному вираженні зростання є більш значним і дорівнює 8,9%, тобто загальна вартість становить 457,8 млн. доларів США. При цьому середня ціна категорії досягає 3,35 долара США за літр, що на 7,9% вище за середню ціну, зареєстровану в 2020 р.

Своєю чергою, у 2021 року було експортовано 113,4 мільйона літрів виноматеріалів на загальну суму 96,7 мільйона доларів США. Цей експорт є збільшенням на 5,3% за обсягом і на 6% за вартістю порівняно з 2020 р.

При цьому, викликане пандемією багаторазове скорочення туристичного потоку та пасажирських авіап перевезень в останні два роки дуже негативно вплинуло на розвиток глобальної виноробної галузі Азербайджану. Тому 2019-2020 рр. виявилися дуже складними для виноробів Азербайджану. Так, попит на вина та бренді в нашій країні помітно знизився через тривалий період закриття ресторанів, будинків урочистостей, туристичних об'єктів. Відсутність будь-якої помітної кількості зарубіжних туристів також сприяло збуту виноробної продукції цього року. З іншого боку, зниження споживчого попиту в пострадянських країнах, на які припадає близько 90% всіх зовнішніх поставок азербайджанських винзаводів, також не могло не позначитися на зниженні експорту. В результаті на складах азербайджанських винзаводів утворилися величезні нереалізовані запаси вина, що заважало підприємствам купувати виноград нового врожаю в колишніх обсягах. Тому, незважаючи на те, що у 2020 р. в країні було вироблено понад 208 тисяч тонн винограду, що на 3,1% більше, ніж у 2019 р., обсяги виробництва винної продукції склали трохи більше 300 тисяч декалітрів, а експорт знизився на 44,8%, склавши в грошовому еквіваленті лише 4,03 млн. доларів США. Для порівняння: у докризовому 2019 році в Азербайджані було зібрано близько 201,7 тисячі тонн, але при цьому обсяг виробництва вина перевищив 500 тисяч декалітрів.

Дещо краще складалася ситуація в 2021 р. Однак, незважаючи на високу врожайність, обсяги виробництва у виноробній галузі не збільшилися, що значною мірою пов'язано з відсутністю позитивної динаміки у сфері експорту. Так, згідно з даними Державного комітету статистики Республіки Азербайджан,

у січні-жовтні 2021 р.» азербайджанський експорт натуральних виноградних вин та виноградного суслу склав 183,3 тисячі декалітрів зі зростанням лише на 0,6%. Ну а в грошах поставки трохи перевищили \$2,991 млн, що свідчить про спад на 1,1% щодо показників 10 місяців минулого року» [29].

Таким чином, викликане пандемічною кризою скорочення внутрішнього попиту, а також орієнтованість експорту переважно на країни ближнього зарубіжжя дуже негативно позначилися на збуті азербайджанської виноробної продукції. Така залежність створює серйозні ризики місцевих виробників. «Щоб подолати цей негатив, необхідно:

- по-перше, диверсифікувати географію поставок, перекинувши чималу частину експорту на ринки Китаю, країн Південно-Східної Азії, Близького Сходу, Африки, а також до Східної Європи;

- по-друге, з метою зниження витрат виробництва необхідно збільшувати обсяги виробництва сировини та потужності з його переробки, і досягнення цієї мети бачиться у розширенні виноградних плантацій та будівництві переробних підприємств, у тому числі в Карабахському та Східно-Зангезурському економічних районах» [4].

Найбільш перспективним щодо нарощування експорту продукції виноробної галузі Азербайджану є Азіатський регіон, особливо китайський ринок, що вважається другим після США за обсягами споживання і найбільш перспективним за динамікою зростання попиту на продукцію виноробства. Так, на азіатський експортний напрямок сьогодні перейшли багато виноробних підприємств Азербайджану, найактивніші з них розташовані в Шекі, Джалілабаді, Гянджі, Гейгелі, Шамаху і Габалі винзаводи. Причому на тлі зростання експорту виробники вин та бренді Азербайджану стають переможцями престижних конкурсів, дедалі впевненіше затверджуючись за якісними характеристиками. Зокрема, переможцем міжнародного винного конкурсу «Japan Wine Challenge 2021» (проводиться в Японії з 1997 року і вважається найпрестижнішим в Азії) стало розташоване в Габалінському районі

Азербайджану підприємство, що здобуло приз за найкраще вино Старого світу, а також удостоєне ще шести за іншими номінаціями.

Разом із диверсифікацією експорту в Азербайджані намічено збільшувати виробництво технічних сортів винограду та розширювати переробку сировини, щоб оптимізувати роботу виноробних підприємств. Нині у країні загальна площа виноградників становить близько 16,1 тис. га, у тому числі 10,581 тис. га – столові, а 5,506 тис. га – технічні сорти.

Згідно з «Державної програми з розвитку виноградарства в Азербайджанській Республіці у 2012-2020 роки», мета якої полягає у стимулюванні розвитку виноградарства в країні для більш повного задоволення попиту населення на нові та якісні столові сорти винограду, покращення сировинного забезпечення виноробних підприємств та підприємств із переробки винограду, збільшення експорту винної та виноградної продукції [27], передбачено низку заходів щодо прискорення закладання нових плантацій, завдяки чому їх загальна площа має становити не менше 23 тисяч гектарів, а щорічні збори врожаю доведено до 250-300 тисяч тонн.

Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких завдань:

- розширення площ посадки їдалень (у тому числі кишмишних) та технічних сортів винограду, закладка нових виноградників;
- підтримка створення розплідникових господарств;
- підтримка виробництва основних та допоміжних матеріалів для виноградарських господарств;
- поліпшення інфраструктурного забезпечення виноградарства;
- посилення наукового забезпечення та кадрового потенціалу виноградарства та виноробства;
- підтримка застосування інноваційних технологій у галузі виробництва та переробки винограду;
- відновлення діяльності підприємств з переробки виноградної та виноробної продукції та стимулювання створення нових подібних підприємств;

- стимулювання продажу виноградної продукції за схемою «плантація – споживач»;
- підтримка будівництва складських мереж та камер зберігання з метою безперебійного забезпечення населення столовими сортами винограду у міжсезонні періоди;
- підвищення конкурентоспроможності виноградної та виноробної продукції;
- стимулювання експорту виноградної та виноробної продукції;
- захист внутрішнього ринку виноградної та виноробної продукції від несправедливої конкуренції;
- підвищення рівня заміщення імпорту з виноградної та виноробної продукції;
- підтримка розвитку галузей, пов'язаних з виробництвом виноградної та виноробної продукції [27].

Для досягнення поставлених цілей у галузі розвитку виноградарства та виноробства в Азербайджані передбачається вжиття відповідних заходів за такими напрямками:

- удосконалення нормативно-правової бази, що регулює діяльність у галузі виноградарства та виноробства;
- здійснення інституційних заходів;
- створення механізмів фінансування, що забезпечують розвиток виноградарства на довгостроковий період;
- визначення стійких до біотичних та абіотичних факторів, урожайних, якісних їдалень та технічних сортів винограду, а також здійснення комплексних заходів щодо організації виробництва врожаю;
- підтримка розвитку виноробства та інших галузей переробки винограду;
- підтримка розвитку агротехнічної, агрохімічної, іригаційної інфраструктури, інфраструктури охорони рослин та заготівлі-продажу [27].

Фінансування виконання заходів за Державною програмою передбачається за рахунок таких джерел:

- державний бюджет;
- позабюджетні фонди;
- Національний фонд допомоги підприємству Азербайджанської Республіки, Відкрите акціонерне товариство «Азербайджанська інвестиційна компанія», Державне агентство із сільськогосподарських кредитів при Міністерстві сільського господарства Азербайджанської Республіки;
- місцеві та зарубіжні приватні прями інвестиції;
- інші джерела [27].

У 2018 р. була прийнята «Державна програма з розвитку виноробства в Азербайджанській Республіці у 2018-2025 роки», тобто документ, який став логічним продовженням попередніх зусиль піднесення виноградарсько-виноробної галузі. Однією з головних цілей цієї програми було визначено підвищення якісних характеристик сировини для вин та брендів, а також формування високопродуктивної та рентабельної технологічної бази, яка в кінцевому підсумку повинна призвести до зростання конкурентоспроможності виноробних підприємств країни на світовому рівні [28]. З цією ж метою з ініціативи Мінсільгоспу в Шамахінському районі створюється підприємство з вирощування саджанців винограду. Міра вкрай необхідна, оскільки поставки саджанців з Франції, Італії та США, що здійснюються досі, - дуже витратна справа. Держпрограмою було передбачено вже до 2023 року збільшити обсяги виробництва винограду на чверть, а експорт винної продукції – уп'ятеро – до 1,875 млн декалітрів.

Державною програмою було передбачено вже до 2025 року збільшити обсяги виробництва винограду на чверть, а експорт винної продукції наростити уп'ятеро. В Азербайджані у 2020 році виробництво коньяку збільшилося на 7,6%, пива – на 7,7%, горілки – скоротилося на 8,8%, а вина – на 52,7%. Список вин, які виготовляють у Азербайджані налічує численні найменування, які в основному представляють назви сортів винограду та оригінальні вина певних регіонів. Білі вина: Акстафа, Садилі, Алабашлі, Шемаха, Кара-чанах, Агдам;

червоні: Матраца, Мартуні, Кюрдамір, Мадраса, Акстафа, Шахдаг, Шемаха, Габала, Лейла, Дервіш, Чинар, Вогні Баку .

Не менш важливим її напрямком є диверсифікація експорту, насамперед за рахунок розширення поставок винної продукції на нові перспективні ринки. Незначні обсяги вина експортуються Азербайджаном в країни Прибалтики, Польщу та низку інших держав Європи, пробні партії прямують на ринок США та Канади, поступово нарощуються постачання до регіону Центральної та Південної Азії. Найбільш інтенсивно в 2019-2021 роки азербайджанські виноробні компанії стали освоювати ринок Китаю, де за підтримки Азербайджанського фонду заохочення експорту та інвестицій (AZPROMO) відкрито винні будинки Азербайджанської Республіки у китайському Урумчі та Міжнародному торговому операційному центрі в Шанхаї [104]. Останнє вкрай важливо, беручи до уваги той факт, що китайський ринок сьогодні вважається другим після США за обсягами споживання та найперспективнішим за динамікою зростання попиту на продукцію виноробства. Робота у напрямку китайського ринку не припинялася навіть у період суворого карантину: 8 червня з ініціативи AZPROMO, торгпредства Азербайджану та китайського НДІ харчових продуктів та ферментації відбулася відеоконференція, націлена на просування азербайджанських вин на китайському ринку.

Перед AZPROMO, Асоціацією виноробів Азербайджану, провідними підприємствами галузі стоїть непросте завдання - у найкоротші терміни підвищити виробничі нормативи до світового рівня та диверсифікувати експорт, насамперед позбавившись надмірної та найчастіше повної залежності від традиційних ринків пострадянських країн.

2.2 Характеристика діяльності ТОВ «АСП-АГРО» та аналіз фінансово-майнового її забезпечення за 2018-2020 роки

ТОВ «АСП-АГРО» було створено у 2007 році. Основним видом діяльності «АСП-АГРО» є виробництво винограду та переробка вина. Підприємство має у своєму розпорядженні виноградник площею 235 га. Саджанці на виноградниках проросли на південному сході Великого Кавказького хребта на висоті 400 м вище за рівень моря. Оточена річкою рівнина Савалан, де ідеально поєднуються середньорічні температури, кількість опадів та співвідношення сонячних годин і днів на рік, створює найсприятливіші умови для вирощування винограду. Як і сотні років тому терруар («сукупність природних факторів конкретної місцевості, ділянки землі, що впливають на властивості вирощених сільськогосподарської продукції» [11]) і відчуття місця, землі залишаються найважливішими елементами для всіх виноробів, що створюють унікальні вина в епоху загальної уніфікації та стандартизації.

Терруару, як ключовому аспекту виноробства, було присвячено величезну роботу італійських фахівців, оскільки вивченню місцевого терруару, аналізу ґрунту та вибору найбільш відповідних сортів винограду ТОВ «АСП-АГРО» було залучено міжнародно-визнаних експертів з акредитованих лабораторій Італії. Великий внесок у роботу «АСП-АГРО» з вибору саджанців зробив директор компанії *Vivai Cooperativi Rauschedo* пан Еудженіо Сарторі, який зазначив, що «продукція заводу ТОВ «Аспі Агро» відповідає найвищим стандартам, а якість винограду, що вирощується, навіть перевершує аналогічні сорти Європи» [62]. У виробництві він підбираються рідкісні сорти винограду, такі як Алканте Буше, Шардоне, Каберне Франк, Сірах, Гренаж.

Сьогодні ТОВ «АСП-АГРО» є великим виноробним підприємством з власним заводом, на якому для створення неповторних вин використовують найсучасніші італійські технології у кращих традиціях італійської якості. Завод

оснащений найновішим обладнанням італійської компанії Della-Toffola. Вина на заводі виробляються під керівництвом висококваліфікованих італійських технологів — Данієля Д'Андреа та Елізи Вагноні. Команда виноробів є згуртованим міжнародним колективом однодумців, людей відданих своїй справі і знають користь як справжнє вино і наше підприємство об'єднало і зблизило два сонячні і щедрі краї Азербайджан та Італію.

Спираючись на багатий досвід італійських фахівців, ТОВ «Аспі Агро» відроджує мистецтво виноробства в місцевості з унікальними кліматичними умовами, де в давнину винний промисел процвітав – передгір'я Великого Кавказу в долині Савалан. Після ретельного аналізу ґрунтів та клімату, проведеного італійськими фахівцями, лозу для виноградників надала компанія Viva! Cooperativi Rauscedo, світовий лідер із виробництва саджанців. Як і очікувалося, завдяки щоденній турботі, дбайливому ручному складанню, переробці на сучасному заводі від фірми Della-Toffola, витримці в дубових французьких бочках і постійному контролю в експрес лабораторії нового покоління, традиції та майстерність італійських технологів втілилися в чудових високоякісних вас оцінити. Приживання міжнародних сортів винограду, рекомендації відомих італійських енологів, повсюдне впровадження сучасних прийомів і технологій, сміливі експерименти з сортовим складом, безкомпромісна відданість якості стали запорукою високого рівня наших вин, створення яких можна сміливо назвати мистецтвом. Команда виноробів ТОВ «АСПІ-АГРО» є згуртованим інтернаціональним колективом однодумців, людей відданих своїй справі і знаючих толк як справжнє вино і наше підприємство об'єднало і зблизило два сонячні та щедрі краї Азербайджан та Італію. «У тому, що стосується вина дуже багато будується на душевних відносинах, на ідейній близькості виноробів-творців, адже своє дитя, своє чудове вино винороб не віддасть у погані руки, а обов'язково вибере людей, з якими йому приємно працювати, в кому він бачить потенціал і хто здатний на справжню турботу. Саме такою і є наша команда! Тільки найпрофесійніші

кадри складають кістяк нашого колективу. Серед них професійні енологи, технологи, маркетологи та агрономи» [62].

У лабораторії заводу є унікальний аналізатор ВинСкан ФТ 120 (WineScan FT 120), який дозволяє проводити моментальне автоматичне визначення широкого ряду параметрів вина. Таким чином, практично виключається можливість приймання неправильної сировини та попадання недоброякісної продукції споживачеві. WineScan FT 120 – надточний апарат зі зняттям результатів аналізу вина. Спочатку розроблявся для медичних цілей – аналіз крові. WineScan працює без хімікатів, використовуючи лазерні технології, що дозволяє за хвилину визначити 24 параметри вина або виноградного соку з максимальною точністю. У стандартних лабораторіях зняття подібних аналізів займає понад 2 тижні. Наявність такого апарату дозволяє контролювати виробництво вина на всіх його стадіях від визначення рівня цукру у виноградному соку до контролю ферментації вина. Таким чином, під час збирання врожаю можна оптимально підібрати найкращий час для збирання винограду з точністю до хвилини, а постійний контроль ферментації дозволяє досягти найкращого співвідношення балансу всіх елементів вина!

Для повноцінної та якісної продукції після переробки винограду виноробний продукт витримується в дубових бочках. Зберігання в бочках дає твердим часткам опуститися на дно, звідки їх легше видалити. До того ж, багато вина, витримані в дубовій бочці, набувають аромату, який здатний перетворити просте на вишукане. На підприємстві дотримуються старих традицій витримки у дубових бочках, збагачуючи наше молоде вино специфічними, притаманними лише дубу, ароматами. Погреба ТОВ «АСП-АГРО» відповідають усім правилам зберігання: мінімум тряски, суворо певна температура, вологість і освітленість, хороша вентиляція, необхідний мікроклімат, адже тільки за цих умов продукція може зберігатися, не втрачаючи своїх чудових властивостей.

Загалом майно «АСП-АГРО» становлять основні фонди та оборотні кошти а також цінності вартість яких відображається у самостійному балансі. Майно є приватною власністю. Джерелами формування майна є [62]:

- грошові та матеріальні внески власників підприємства;
- доходи, одержані від реалізації продукції, а також від інших видів фінансово-господарської діяльності;
- кредити банків та інших кредиторів;
- капітальні вкладення та дотації з бюджету та фондів;
- безоплатні або благодійні внески, пожертвування організацій, підприємств і громадян;
- тощо.

Структура підприємства і його підрозділів визначається підприємством самостійно і характеризує внутрішній устрій підрозділів, зв'язки, підпорядкованість, взаємодію між ними. Організаційна структура підприємства сформована з окремих підрозділів, згрупованих за напрямками діяльності та функціями, які вони виконують в загальному виробничому процесі.

Для більш детального аналізу фінансово-господарської діяльності ТОВ «АСП-АГРО» у 2018-2020 роках проаналізуємо дані балансів підприємства та звітів про фінансові результати (додатки В, Г, Д). Так, за даними додатку Г сформуємо аналітичну таблицю 2.3.

Дані таблиці 2.3 свідчать, що активи ТОВ «АСП-АГРО» у 2019 році порівняно із 2018 роком зросли на 1917 тис. манат, тобто на 9,39%. Однак у 2020 році порівняно із 2019 роком спостерігається різке зменшення їх величина, а саме на 13444 тис. манат або на 60,19%. Така ситуація має пояснення. Так, у травні 2020 року, відповідно до статті 55 Кодексу майна Азербайджанської Республіки, ТОВ «АСП-АГРО» було реорганізовано (виділено), а ТОВ «Савалан-Аспі ВАЙНЕРІ» було виділено ТОВ «АСП-АГРО», що і відобразилось на зменшенні величини активів підприємства.

Таблиця 2.3 – Аналіз динаміки обсягу та структури активів ТОВ «АСПІ-АГРО» за 2018-2020 рр.

Активи	Роки								
	2018	2019	Приріст (спад) +,-		2020	Приріст (спад) +,-			
	тис. манат	тис. манат	в абсолю тній величи ні, тис. манат	у відно сній вели чині, %	тис. мана т	До попереднього року		До 2018 р.	
						в абсолю тній величині, тис. манат	у відно сній вели чині, %	в абсолю тній вели чині, тис. манат	у відно сній вели чині, %
Основні засоби	7071	6962	-109	-1,54	2789	-4173	-59,94	-4282	-60,56
В т.ч. споруди і приміщення	3505	3260	-245	-6,99	299	-2961	-90,83	-3206	-91,47
машини і устаткування	462	850	+388	+83,98	278	-572	-67,29	-184	-39,83
транспортні засоби	787	547	-240	-30,50	326	-221	-40,40	-461	-58,58
інші основні засоби	2317	2305	-12	-0,52	1886	-419	-18,18	-431	-18,60
Нематеріальні активи	3	19	+16	+533,33	0	-19	-100,00	-3	-100,00
Запаси	9920	12093	+2173	+21,91	1074	-11019	-91,12	-8846	-89,17
В т.ч. готовий продукт	8332	513	-7819	-93,84	41	-472	-92,01	-8291	-99,51
незавершене виробництво	252	200	-52	-20,63	235	+35	+17,50	-17	-6,75
інші запаси	1336	11380	+10044	+751,80	798	-10582	-92,99	-538	-40,27
Дебіторська заборгованість	1712	1489	-223	-13,03	4057	+2568	+172,46	+2345	+136,97
інша дебіторська заборгованість	1712	1489	-223	-13,03	4057	+2568	+172,46	+2345	+136,97
Грошові кошти	21	179	+158	+752,38	82	-97	-54,19	+61	+290,48
Активи в цінних паперах	727	927	+200	+27,51	827	-100	-10,79	+100	+13,76
Інші активи	966	668	-298	-30,85	64	-604	-90,42	-902	-93,37
Всього	20420	22337	+1917	+9,39	8893	-13444	-60,19	-11527	-56,45

Складено автором за даними додатку В

В результаті поділу діяльність з переробки вина була передана ТОВ «Савалан-Аспі ВАЙНЕРІ», а ТОВ «АСПІ-АГРО» займається виробництвом винограду. В даний час підприємство має у своєму розпорядженні виноградник площею 235 га, з яких у 2018 році було вироблено 1200 тонн, у 2019 році – 1500 тонн, а у 2020 році – 1600 тонн винограду.

Хоча у 2019 році відбулося оновлення машин та устаткування підприємства на 388 тис. манат, тобто на 83,98%, однак, поділ підприємства відобразився на зменшенні основних засобів у 2020 році порівняно із 2019 роком на 4173 тис. манат або на 59,94%.

Запаси ТОВ «АСПІ-АГРО» також зазнали значного зменшення у 2020 році порівняно із 2018 та 2019 роками. Так, за період 2018-2020 рр. запаси зменшились на 8846 тис. манат чи на 89,17%, а порівняно із 2019 роком вони зменшились на 11019 тис. манат або на 91,12%.

Найбільшу питому вагу в оборотних активах ТОВ «АСПІ-АГРО» займає дебіторська заборгованість, яка становила у 2020 р. 40,18%. При цьому, величина дебіторської заборгованості за 2018-2020 рр. зросла на 2345 тис. манат чи на 136,97%, а у порівнянні 2020 року із попереднім роком її величина зросла на 2568 тис. манат чи на 172,46%. Така ситуація є виправданою для ТОВ «АСПІ-АГРО» через специфіку його виробничо-торгівельної діяльності, яка визначає політику управління дебіторською заборгованістю, в т.ч. і її інкасування.

Аналіз динаміки обсягу та структури пасивів ТОВ «АСПІ-АГРО» за 2018-2020 рр., який здійснено за даними додатків В, Г, та Д, наведено в таблиці 2.4.

За даними таблиці 2.4 видно, що в структурі фінансових ресурсів ТОВ «АСПІ-АГРО» за період, що аналізується, переважають зобов'язання, тобто запозичені та залучені кошти. Так, частка зобов'язань у капіталі підприємства у 2018-2020 рр. становила майже 100%.

Таблиця 2.4 – Аналіз динаміки обсягу та структури пасивів ТОВ «АСПІ-АГРО» за 2018-2020 рр.

Активи	Роки								
	2018	2019	Приріст (спад) +,-		2020	Приріст (спад) +,-			
	тис. манат	тис. манат	в абсолютній величині, тис. манат	у відносній величині, %	тис. манат	До попереднього року		До 2018 р.	
						в абсолютній величині, тис. манат	у відносній величині, %	в абсолютній величині, тис. манат	у відносній величині, %
Власний капітал	0,2	0,2	0	0	0,06	-0,14	-70,0	-0,14	-70,0
статутний капітал	0,2	0,2	0	0	0,06	-0,14	-70,0	-0,14	-70,0
Зобов'язання	20420	22337	+1918	+9,39	8893	-13444	-60,19	-11526	-56,45
Кредиторська заборгованість	688	1456	+768	+111,63	1814	+358	+24,59	+1126	+163,66
В т.ч. банківські кредити	0	22	+22	+100,0	14	-8	-36,36	14	100,0
аванси отримані	20	42	+22	+110,0	58	+16	+38,10	+38	+190,0
податкові зобов'язання перед держ. бюджетом	79	0	-79	-100,0	1	+1	+100,0	-78	-98,73
інша кредиторська заборгованість	589	1082	+493	+83,70	1741	+659	+60,91	+1152	+195,59
Інші зобов'язання	19732	21191	+1459	+7,39	7079	-14112	-66,59	-12653	-64,12
Всього	20420	22337	+1917	+9,39	8893	-13444	-60,19	-11527	-56,45

Складено автором за даними додатку Г

При цьому, зобов'язання у 2019 році порівняно із 2018 роком зросли на 1918 тис. манат, тобто на 9,39%, а у 2020 році порівняно із 2019 роком їх величина зменшилась на 13444 тис. манат, тобто на 60,19%. Зменшення зобов'язань у 2020 році було спричинене зменшенням такої їх складової, як інші зобов'язання (їх питома вага в загальній сумі зобов'язань у цей період складала 79,6%), які зменшились на 14112 тис. манат чи на 66,59%.

Що ж стосується власного капіталу ТОВ «АСПІ-АГРО», то його величина відповідає сумі статутного капіталу підприємства. Так, для порівняння відмітимо, що у 2017 році статутний капітал ТОВ «АСПІ-АГРО»

становив 2,7 тис. манат, у 2018 році він скоротився на 2,5 тис. манат до 0,2 тис. манат. Наступне скорочення відбулося через реорганізацію підприємства у 2020 р., через яке статутний капітал зменшився до 0,06 тис. манат. Отже, власний капітал товариства є вкрай мізерною величиною. Зменшення розміру власного капіталу підприємства та його частки у загальному капіталі свідчить про велику фінансову залежності ТОВ «АСПІ-АГРО» від кредиторів.

Отже, за допомогою даних ТОВ «АСПІ-АГРО» про активи та пасиви є можливість проаналізувати його фінансовий стан, що особливо актуально в умовах ринку. Адже, практично неможливо розвиватись в умовах конкурентної боротьби, якщо не знати яке місце займає підприємство на ринку продукції, на який контингент споживачів воно орієнтується.

Визначення динаміки та структури фінансових результатів ТОВ «АСПІ-АГРО» у 2018-2020 роках за даними додатків В, Г та Д узагальнено в таблиці 2.5.

Аналіз даних таблиці 2.5 свідчить, що загальні доходи ТОВ «АСПІ-АГРО» у 2019 році порівняно із 2018 роком зросли на 930,8 тис. манат або на 29,31%, а вже у 2020 році порівняно із 2019 роком вони зменшились на 147,8 тис. манат або на 3,6%. Варто зауважити, що основу загальних доходів підприємства становить дохід від реалізації продукції. Так у 2020 році їх питома вага становила у загальних доходах 99,03%.

Що стосується витрат ТОВ «АСПІ-АГРО», що їх величина з року в рік зростала. Так, у 2018 році порівняно із 2018 роком витрати зросли на 1795,2 тис. манат чи на 56,62%, а у 2020 році вони ще зросли на 132,0 тис. манат чи на 2,66%. У загальній величині витрат підприємства переважають витрати на доставку, експлуатацію та обслуговування товарів: у 2018 році їх частка у загальних витратах становила 57,11%; у 2019 році – 70,73%, а у 2020 році – 81,94%. Значними також є амортизаційні відрахування, частка яких у 2018 році складала майже 34%, у 2019 році – 20,05%, а у 2020 році – 11,24%.

Таблиця 2.5 – Аналіз динаміки фінансових результатів ТОВ «АСП-АГРО» за 2018-2020 рр.

Показник	2018 рік, тис. манат	2019 рік, тис. манат	2020 рік, тис. манат	Абсолютне відхилення (+,-) у тис. манат		Відносне відхилення (приріст/зменшення) (+,-) у %	
				2019/2018	2020/2019	2019/2018	2020/2019
1	2	3	4	5	6	7	8
Чистий дохід від реалізації	3175,4	4106,2	3958,4	+930,8	-147,8	+29,31	-3,60
Валовий дохід	3175,4	4106,2	3958,4	+930,8	-147,8	+29,31	-3,60
Доходи від оренди майна	1,5	3,3	4,8	+1,8	+1,5	+120,00	+45,45
Позитивна курсова різниця іноземних валют по відношенню до манату	0	0	34,0	0	+34	+100,0	+100,0
Всього доходів	3176,9	4109,5	3997,2	+932,6	-112,3	+29,36	-2,73
Неоподатковуваний податком дохід	236,8	287,6	1633,2	+50,8	+1345,6	+21,45	+467,87
Негативна різниця, що виникає внаслідок зміни курсу іноземної валюти щодо манату	0	0	7,9	0	+7,9	+100,0	+100,0
Звільнення від доходів та знижки	0	0	1625,3	0	+1625,3	+100,0	+100,0
Разом доходів	2940,1	3821,9	2364,1	+881,8	-1457,8	+29,99	-38,14
Витрати на доставку, експлуатацію та обслуговування товарів	1810,6	3512,4	4176,9	+1701,8	+664,5	+93,99	+18,92
Відсотки за боргом та супутні витрати	0	1,8	2,8	+1,8	+1,0	+100,0	+55,56
Знос, амортизація та вибуття основних засобів	1077,5	995,6	572,9	-81,9	-422,7	-7,60	-42,46
Витрати на ремонт	0,8	83,9	1,5	+83,1	-82,4	+10387,50	-98,21
Транспортні витрати	71,2	313,9	225,3	+242,7	-88,6	+340,87	-28,23
Витрати страхування	17,0	19,4	25,6	+2,4	+6,2	+14,12	+31,96

Кінець таблиці 2.5

1	2	3	4	5	6	7	8
Інші витрати	0	2,6	76,4	+2,6	+73,8	+100,0	+2838,46
Земельний податок	2,8	4,2	2,0	+1,4	-2,2	+50,0	-52,38
Податок на майно	34,6	31,8	14,1	-2,8	-17,7	-8,09	-55,66
Всього витрат	3170,4	4965,6	5097,6	+1795,2	+132,0	+56,62	+2,66
Витрати, що не віднімаються з валового доходу	238,9	787,3	2986,0	+548,4	+2198,7	+229,55	+279,27
Разом витрат	2931,5	4178,3	2111,6	+1246,8	-2066,7	+42,53	-49,46
Прибуток	8,6	356,4	252,5	+347,8	-103,9	+4044,19	-29,15

Складено автором за даними додатку Д

В аналізований період діяльність ТОВ «АСПІ-АГРО» результувалась прибутком, який у 2019 році порівняно із 2018 роком мав тенденцію до зростання, яке становило 347,8 тис. манат або 4044,19%. Однак, у 2020 році розмір прибутку значно меншим за прибуток 2019 року – він скоротився на 103,9 тис. манат, тобто на 29,15%.

Варто зауважити, що прибуток підприємства у повній сумі використовувався в 2018-2020 роках на покриття збитків, які були отримані ТОВ «АСПІ-АГРО» у попередні роки його діяльності.

3 Дослідження напрямів забезпечення ефективного стратегічного управління витратами підприємств виноградарсько-виноробної галузі промисловості

Виноградарство і виноробство - це одні із стратегічних галузей як України, так і Азербайджану, що забезпечують вирощування та споживання винограду, виробництво та реалізацію винопродукції, а отже справляють значні надходження до державного бюджету цих країн. При цьому, у виноградарсько-виноробній галузі є присутньою велика конкуренція. Це пояснюється тим, що і в Україні, і в Азербайджані багато підприємств займаються вирощуванням та продажем винограду та виноматеріалу, а також виробництвом вина. Тому, стратегічне управління витратами з метою підтримання конкурентоспроможності підприємства є як ніколи на часі. Адже, «функціонування підприємств багато в чому зумовлено правильністю обраної стратегії управління, достатністю економічного потенціалу, конкурентоспроможністю продукції, місцем підприємства на ринку, а також досягнутим рівнем поточних витрат підприємств. Останній визначає кінцеві фінансові результати та шляхи подальшого існування й розвитку підприємства. Забезпечення оптимального рівня витрат дасть змогу створити належні умови для зростання конкурентних переваг та прибутку підприємств за рахунок економії ресурсів та їх раціонального використання, а також створити підґрунтя для розширення асортименту продукції, застосування гнучкого ціноутворення, ефективнішого використання потужностей підприємства, освоєння нових видів продукції, технологій виробництва тощо» [97, с.96].

Звичайно, підходи до управління витратами формуються із врахуванням особливостей самих витрат як об'єкта управління, які узагальнено представлені на рисунку Е.1 додатку Е, можна представити в такий спосіб:

- по-перше, витрати відзначаються високим динамізмом, адже вони знаходяться у постійному русі, що, своєю чергою, впливає на постійні зміни їх величини та структури;

- по-друге, витрати відзначаються великим їх видовим різноманіттям, що уможлиблює виявляти ступінь впливу окремих видів витрат на фінансові результати діяльності підприємств;

- по-третє, вимірювання витрат відзначається великими труднощами, що викликано відсутністю абсолютно точних методів такого вимірювання;

- по-четверте, вплив витрат на фінансово-економічні результати діяльності підприємств відзначається значною суперечливістю («підвищити прибуток підприємства можна за рахунок зниження поточних витрат, яке, проте, забезпечується підвищенням капітальних витрат на НДДКР, техніку і технологію, інновації у виробничий процес тощо. Високий прибуток від реалізації продукції нерідко значно скорочується внаслідок високих витрат на її утилізацію тощо» [12, с. 32]);

- по-п'яте, управління витратами передбачає симбіоз оцінювання та планування (прогнозування), адже воно «має на меті не тільки виявити, як саме вони сформувалися і які чинники мали на них вплив, а й має бути спрямований на прогнозування можливої величини витрат, максимально точно передбачення їх рівня та поточне оперативне втручання у діяльність підприємства в разі виявлення відхилень від наперед визначеного бажаного стану» [24, с.129].

Означені особливості витрат як об'єкта управління дають можливість відмітити те, що саме управління витратами повинне носити підпорядкований характер відносно цілей та завдань управління фінансово-економічною діяльністю підприємства загалом (рисунок Е.2 додатку Е). Визначене місце управління витратами підприємства в загальному менеджменті його функціонування дають можливість окреслити схему системи управління витратами підприємства в спосіб наведений на рисунку Е.3 додатку Е.

Таким чином, «першоосновою управління витратами підприємства є внутрішні та зовнішні ситуативні умови або фактори, які формують первісне

інформаційне забезпечення такого управління (структура бази даних, методи збору, обробки та відображення інформації, раціоналізація зв'язків між масивами та задачами тощо)» [97, с.101].

Варто зауважити, що одним із найбільш використовуваних способів прийняття управлінських рішень щодо ефективності витрат є спосіб, в основі якого лежить використання матриці аутсорсингу. Так, матриця аутсорсингу була розроблена на основі «матриці VCG» Д. В. Хлебніковим, представляє собою «метод рознесення по дев'яти основних квадратах матриці 3x3 об'єкта, що розглядається (яким може бути як окремо виробництво, так і підрозділ, вид робіт, ресурси і навіть окремих фахівець)» [10]. Зазначимо, що «аутсорсинг (outsourcing) є процесом залучення сторонньої особи чи компанії до виконання певної роботи» [106] та є широким поняттям, «що об'єднує різні форми взаємовигідного співробітництва:

- використання послуг спеціалізованих організацій для вирішення внутрішніх проблем компанії;
- відмова від власного процесу та придбання послуг з реалізації цього процесу в іншій організації;
- винесення окремих видів діяльності в регіони з більш дешевою робочою силою; підрядні роботи (наприклад, у будівництві);
- кооперація спеціалізованих виробництв; передача контракту на «сторону»» [2, с.21].

Причинами, через які підприємства можуть вдаватися до послуг віддалених працівників є такими:

- «- вивільнення внутрішніх ресурсів та їх фокусування на найважливіших цілях;
- залучення необхідних професіоналів з усього світу;
- упорядкування чи підвищення ефективності трудомістких функцій;
- зниження витрат;
- максимальне використання зовнішніх ресурсів у розвитку;

- залучення працівників під виконання одноразової специфічної роботи» [106].

Так як зниження витрат підприємства через ліквідацію нерентабельних бізнес-елементів є головною метою аутсорсингу, то для формування конкурентної стратегії підприємства доцільно матрицю аутсорсингу розглядати і з позиції конкурентоздатності (що розглядається як окремий бізнес-елемент) окремих підприємств.

Тому, формування критеріальної бази побудови означеної конкурентної стратегії, доцільно здійснювати через ототожнення частки ринку кожного аналізованого підприємства-конкурента із таким показником, як «стратегічна важливість» [10] та рівня ефективності витрат із показником «порівняння з вимогами ринку» [10]. Тому оцінка доцільності застосування тієї чи іншої конкурентної стратегії буде проведена в такий спосіб:

«- частка ринку – відносна частка ринку, яку займає кожне підприємство, що визначається як співвідношення чистого доходу підприємства до загальної суми продаж усіх підприємств-конкурентів;

- оцінку рівня ефективності витрат підприємств відображають такі види нерівностей:

$$I_v > I_{pr}, \quad I_v = I_{pr}, \quad I_v < I_{pr}, \quad (3.1)$$

де I_v – індекс собівартості реалізованої продукції, I_{pr} – індекс обсягів продажу, які визначаються формулами:

$$I_v = V_1 : V_0; \quad (3.2)$$

$$I_{pr} = Z_1 : P_0, \quad (3.3)$$

де V_1, V_0 – собівартість реалізованої продукції у звітному і попередньому періодах, тис. манат (грн);

P_1, P_0 – чистий дохід від реалізації у звітному і попередньому періодах, тис. манат (грн)» [14, с.169].

Доцільність прийняття та реалізації стратегії низьких витрат визначається нерівністю $I_v > I_{pr}$ та пояснюється тим, адже, збереження конкурентоспроможності підприємства на ринку забезпечуватиметься зниженням цін.

Доцільність прийняття та реалізації так званої стратегії фокусування визначається рівністю $I_v = I_{pr}$. Ця стратегія базується на конкретизації сегменту ринку, на якому підприємство має сталий рівень витрат.

Доцільність прийняття та реалізації так званої стратегії диференціації визначається нерівністю $I_v < I_{pr}$. Ця стратегія базується на застосуванні націнок за надання унікальних товарів, робіт та послуг з метою покриття додаткових витрат щодо здійснення певної диференціації. Застосування цих видів оцінки ефективності витрат підприємств уможливило отримати матрицю аутсорсингу такого виду, який представлено на рисунку 3.1.

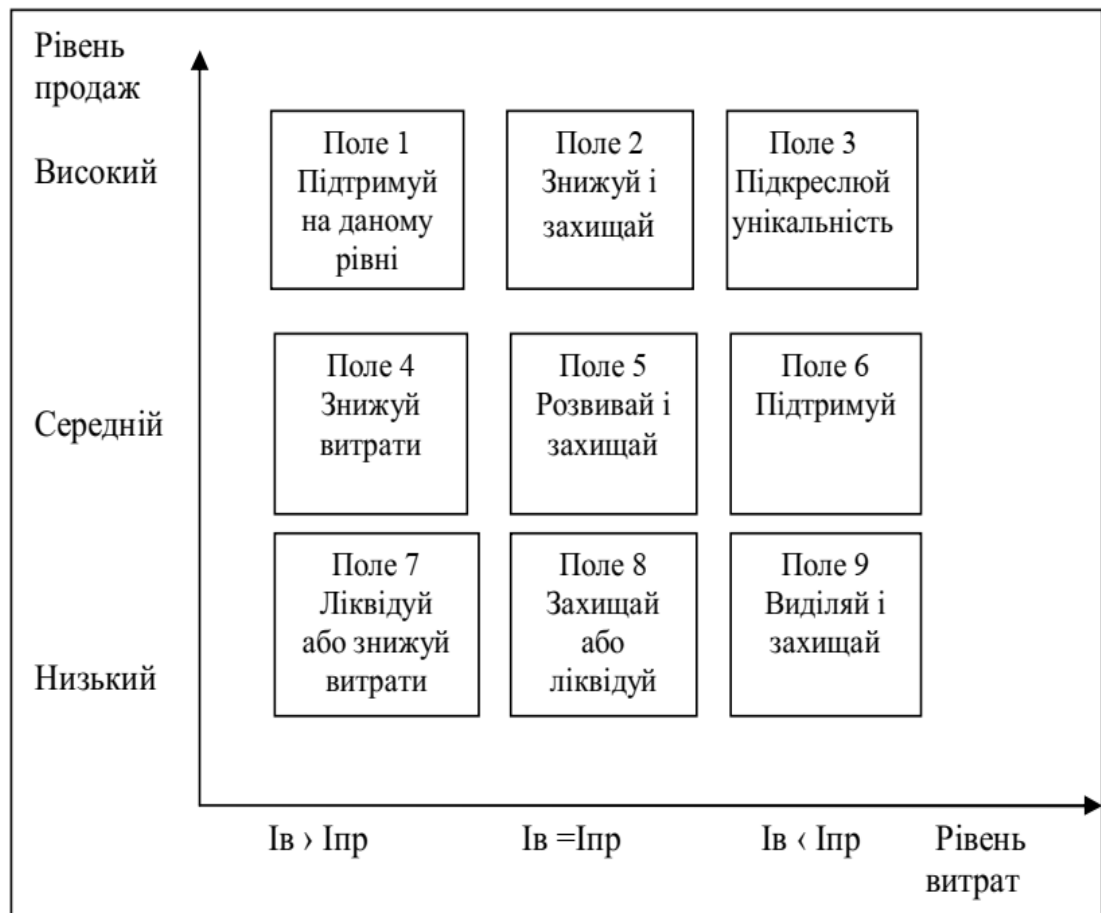


Рисунок 3.1 – Матриця аутсорсингу

Застосування матриці аутсорсингу з метою розробки конкурентної стратегії підприємств виноградарської та виноробної галузі здійснено на прикладі підприємств-конкурентів – винних заводів цієї галузі Азербайджану: «Ісмаїлли Шараб-2»; «FIRELAND VINEYARDS»; «Гьойгьоль Шараб»; «AZ – Granata». Показники для здійснення оцінки ефективності витрат перерахованих підприємств-конкурентів за 2019-2020 роки представлено в таблиці Ж.1 додатку Ж.

За результатами аналізу показників діяльності підприємств-конкурентів розраховуємо відповідні коефіцієнти по кожному підприємству: індекс собівартості реалізованої продукції й індекс обсягів реалізації (продажу) (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1 – Розрахунок та порівняння індексів реалізації та собівартості реалізованої продукції підприємств-конкурентів за 2020 рік

№	Показники	Підприємства-конкуренти				
		АСП-АГРО	Ісмаїлли Шараб-2	FIRELAND VINEYARDS	Гьойгьоль Шараб	AZ – Granata
1	Індекс реалізації	0,96	0,91	1,43	0,73	0,98
2	Індекс собівартість реалізованої продукції	1,19	1,12	3,04	0,63	0,98
Порівняння індексу витрат і індексу реалізації		1,19>0,96 Ів>Іп	1,12>0,91 Ів>Іп	3,04>1,43 Ів>Іп	0,63<0,73 Ів<Іп	0,98=0,98 Ів=Іп

Складено автором за даними додатка Ж

З метою обрання стратегії конкурентоспроможності окремих підприємств, за даними таблиці 3.1 здійснюється розташування підприємств-конкурентів в комірках, які виділені в матриці аутсорсингу (рисунок 3.2).

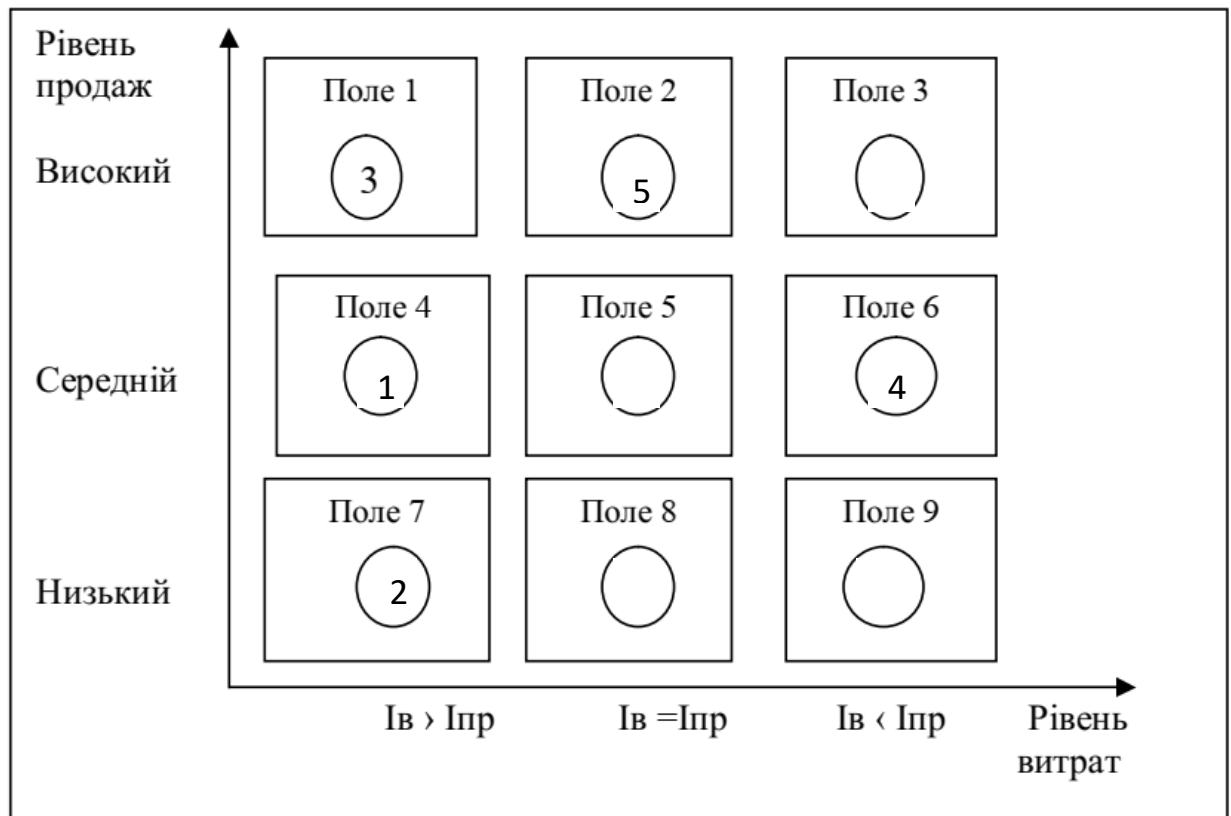


Рисунок 3.2 – Розташування підприємств-конкурентів ТОВ «АСПІ АГРО» в комірках матриці аутсорсингу

Складено автором

Так, ТОВ «АСПІ-АГРО» - 1-ше підприємство; Ісмаїлли Шараб-2 – 2-ге підприємств; FIRELAND VINEYARDS – 3-тє підприємство; Гьойгьоль Шараб – 4-те підприємство; AZ – Granata – 5-те підприємство.

Найбільшу частку ринку продукції виноробства в Азербайджані у 2020 році займає підприємство «FIRELAND VINEYARDS» функціонує з 2007 року та комбінує східні та західні традиції виноробства та виноградарства. Обробляються понад 15 сортів винограду, які представляють лінійку столових вин ILKIN, преміальних вин TERRA CASPEA, TERRA CAUCASEA та топових вин YALLI. Продукція «FIRELAND VINEYARDS» займає високу частку ринку продажів, однак індекс витрат випереджає зростання обсягів реалізації. Це пояснюється значними масштабами виробництва вина та його реалізації. Тому підприємству доцільно дотримуватись обраної ним політики із дотриманням витрат на тому ж рівні. При стабільності цін на вино на ринку, «FIRELAND

VINEYARDS» зможе маневрувати витратами та підвищувати свої доходи. Доцільною буде використання стратегії мінімізації витрат.

Підприємство «AZ – Granata», яке діє з 2011 року і є одним з найбільших на Південному Кавказі. Крім вина тут виробляють соки, концентрати, компоти та горілку. На 450 гектарах розбиті гранатові сади у селах Хаджігадерлі та Гараверлі в Агсу. З одержаного осіннього врожаю виробляють соки та гранатове вино Агсу, напій досить щільний і міцніший, ніж виноградне вино. При цьому індекс витрат та індекс продажу «AZ – Granata» є рівними. Тому, можна передбачити, що відношення витрат та доходу від реалізації на вина цього заводу в близькій перспективі не зміниться. З цією метою підприємству необхідно дотримуватись стратегії фокусування на витратах з метою підтримання його конкурентоспроможності.

ТОВ «АСП-АГРО» також займає середню частку ринку продажів вина та, водночас, має значний рівень витрат на виробництво. Розподіл підприємства значно скоротив його активи, тому йому потрібно розвивати матеріально-технічну базу, тобто збільшувати активи. Саме такий напрям дозволить підприємству розвиватись за рахунок інвестицій та покращити свою позицію на ринку. При цьому, через зменшення обсягів реалізації підприємству варто зосередитись на виробництві винограду та підтримувати високу технологічність виробництва, використовувати стратегію диверсифікації, яка дозволить мати збалансований продуктовий портфель.

Підприємство «Ісмаїлли Шараб-2» функціонує вже понад 10 років. З 2017 року тут виготовляється вино під брендом Chabiant. У лінійці вин червоне сухе, червоне напівсухе, червоне напівсолодке, рожеве сухе та біле сухе. Купажі: сапераві, мерло, каберне савіньйон, ркацителі, мадраса, баян шира, мцвані та інші. Великим попитом вино Chabiant користується у Китаї. «Ісмаїлли Шараб-2» займає середню частку ринку та має порівняно низькі витрати виробництва та реалізації продукції. Підприємству слід активно використовувати стратегію лідерства у витратах, щоб охопити більшу частку ринку галузі і здобути прихильність більшої кількості споживачів. Проте доцільно пам'ятати про

збереження якості продукту на високому рівні. Товариство може реалізовувати продукцію за такою ж ціною, що й конкуренти, але отримувати більший прибуток за рахунок низьких витрат та завоювання більшої частки ринку. У такому випадку є ймовірність переходу підприємства до поля 3.

Підприємство «Гьойгьоль Шараб» є найстарішим в Азербайджані. Воно почало свою роботу далекого 1860 року. Відомими марками вин є «Хан», «Гейгель», «Елендорф», «Карабах». «Гьойгьоль Шараб». Підприємство займає середню частку ринку і високу ефективність витрат, про що свідчить перевищення індексу продаж над індексом витрат. Можна сказати, що підприємство пропонує продукт на дуже значному сегменті ринку. Підприємство може активно впроваджувати стратегію диференціації.

Отже, окреслені критерії розробки конкурентної стратегії винорадарсько-виноробного підприємства на основі використання матриці аутсорсингу дають можливість модифікувати підходи до управління витратами. Адже, в результаті розробки стратегічних конкурентних альтернатив формалізуються та уточнюються стратегічні цілі підприємств, деталізуються якісні та кількісні цільові параметри, яких кожне підприємство бажає досягти.

Висновки

За теоретико-аналітичними положеннями дипломної роботи можна зробити такі висновки.

Надзвичайно важливою і, водночас, складною економічною категорією, яка впливає на фінансові результати підприємства, є витрати підприємства, інформація про обсяг та склад яких займає чільне місце в системі управління підприємством. Тракткування суті витрат є вкрай неоднозначним, що пояснюється різними підходами до оцінки вартості ресурсів, які використовують підприємства в процесі їх господарської діяльності. На основі розглянутих підходів до виокремлення історичних етапів розвитку знань про витрати, зроблено висновок, що ця економічна категорія виникла із появою товарного виробництва та товарного обігу. В зв'язку із цим, розкриття суті витрат відповідає тому чи іншому типу економіки, економічному устрою, формам власності на предмети та засоби праці.

Більшість дослідників схиляються до тлумачення витрат через їх представлення як вартісне оцінювання (грошову оцінку) ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових і інших видів ресурсів; споживання товарів і послуг), які використані на виробництво. Саме така позиція щодо суті витрат дозволяє підкреслити і матеріальний зміст цього поняття, і обов'язковість його грошового вираження. Тому, витрати доцільно розглядати як вартісно оцінені трудові, матеріальні, фінансові й інші види ресурсів, які використовуються суб'єктом господарювання в процесі здійснення ним господарської діяльності.

Кожне групування витрат ґрунтується на тому, що окремі види витрат мають різний характер формування та способи зміни, зв'язки з виробничим процесом, неоднакову еластичність щодо мінливих внутрішніх й зовнішніх умов, різняться за характером впливу на фінансовий результат, ступенем керованості та іншими ознаками. При цьому, система управління витратами на підприємстві, її організаційна структура і складові елементи безпосередньо

впливають на критерії (напрями) та ознаки класифікації, що потребує систематизації класифікаційних ознак за функціями системи управління.

Управління витратами є важливим напрямом фінансово-економічного управління підприємством, що підтверджує значна кількість науково обґрунтованих конструкцій, методів та моделей системи управління витратами. Своєю чергою, управління витратами є сукупністю чітко виражених взаємопов'язаних і безперервних процесів. При визначенні суті управління витратами домінують підходи, за якими це поняття уособлюється через процес (55,56% досліджених визначень науковців) або систему (22,22% досліджених визначень науковців).

Враховуючи ці визначення управління витратами доцільно розглядати як цілісну систему організаційно-функціонального забезпечення та методичного інструментарію впливу на процес щодо здійснення витрат, що включає управлінські дії, метою яких є одержання підприємством високого позитивного фінансового результату його діяльності. Таким чином, управління витратами передбачає цілеспрямований вплив на зміни складу, структури та обсягів витрат у зв'язку із мінливістю умов виробничо-господарської діяльності підприємства. При цьому, управління витратами на підприємстві передбачає виконання всіх функцій, що притаманні управлінню будь-яким об'єктом: розробку, прийняття й реалізацію рішень, а також контроль за їх виконанням.

Сучасне виноградарство збудоване на фундаменті прадавніх культур і досвіді вирощування винограду протягом всього історичного періоду розвитку людської цивілізації. Площа світових виноградників у 2020 році оцінюється в 7,3 млн. га, ця цифра стабільна з 2017 року. При цьому в Європі налічують - 72% від загальної площі під виноградниками, в Азії - 13%, Америці - 9%, Африці - 5% і Австралії та Нової Зеландії - 1%. Площа виноградників Європейського Союзу (ЄС) з 2014 по 2020 роки є стабільною і становить 3,3 млн. га. Найбільш високогірні виноградники знаходяться в Болівії на висоті 2500-3000 м над рівнем моря, ... в Дагестані (1400 м) та в Азербайджані (1300 м)». Сьогодні в світі виробляється 29105841 тонн вина в рік. Світовим лідером з

виробництва вина є Італія, яка виробляє 4796600 тонн в рік 79,366 л на людину. Іспанія займає друге місце в світі із об'ємом виробництва 4607850 тонн в рік 98,755 л на людину. Виробляючи 4293466 тонн вина в рік та 63,799 л на людину, Франція є третьою за величиною країно-виробником вина. Азербайджан займає 62 місце серед світових виробників вина із показниками 9512 тонн виробленого вина з 0,961 л на людину.

Згідно з «Державної програми з розвитку виноградарства в Азербайджанській Республіці у 2012-2020 роки», мета якої полягає у стимулюванні розвитку виноградарства в країні для більш повного задоволення попиту населення на нові та якісні столові сорти винограду, покращення сировинного забезпечення виноробних підприємств та підприємств із переробки винограду, збільшення експорту винної та виноградної продукції [Прог виноград], передбачено низку заходів щодо прискорення закладання нових плантацій, завдяки чому їх загальна площа має становити не менше 23 тисяч гектарів, а щорічні збори врожаю доведено до 250-300 тисяч тонн.

Об'єктом дипломного дослідження є управління витратами ТОВ «АСП-АГРО», яке є великим виноробним підприємством з власним заводом, на якому для створення неповторних вин використовують найсучасніші італійські технології у кращих традиціях італійської якості. Завод оснащений найновішим обладнанням італійської компанії Della-Toffola. Вина на заводі виробляються під керівництвом висококваліфікованих італійських технологів — Данієля Д'Андреа та Елізи Вагноні. Команда виноробів є згуртованим міжнародним колективом однодумців, людей відданих своїй справі і знають користь як справжнє вино і наше підприємство об'єднало і зблизило два сонячні і щедрі краї Азербайджан та Італію.

Активи ТОВ «АСП-АГРО» у 2019 році порівняно із 2018 роком зросли на 1917 тис. манат, тобто на 9,39%. Однак у 2020 році порівняно із 2019 роком спостерігається різке зменшення їх величина, а саме на 13444 тис. манат або на 60,19%. Така ситуація має пояснення. Так, у травні 2020 року, відповідно до статті 55 Кодексу майна Азербайджанської Республіки, ТОВ «АСП-АГРО»

було реорганізовано (виділено), а ТОВ «Савалан-Аспі ВАЙНЕРІ» було виділено ТОВ «АСПІ-АГРО», що і відобразилось на зменшені величини активів підприємства. В результаті поділу діяльність з переробки вина була передана ТОВ «Савалан-Аспі ВАЙНЕРІ», а ТОВ «АСПІ-АГРО» займається виробництвом винограду. В даний час підприємство має у своєму розпорядженні виноградник площею 235 га, з яких у 2018 році було вироблено 1200 тонн, у 2019 році – 1500 тонн, а у 2020 році – 1600 тонн винограду.

Хоча у 2019 році відбулося оновлення машин та устаткування підприємства на 388 тис. манат, тобто на 83,98%, однак, поділ підприємства відобразився на зменшені основних засобів у 2020 році порівняно із 2019 роком на 4173 тис. манат або на 59,94%.

В структурі фінансових ресурсів ТОВ «АСПІ-АГРО» за період, що аналізується, переважають зобов'язання, тобто запозичені та залучені кошти. Так, частка зобов'язань у капіталі підприємства у 2018-2020 рр. становила майже 100%. При цьому, зобов'язання у 2019 році порівняно із 2018 роком зросли на 1918 тис. манат, тобто на 9,39%, а у 2020 році порівняно із 2019 роком їх величина зменшилась на 13444 тис. манат, тобто на 60,19%. Зменшення зобов'язань у 2020 році було спричинене зменшенням такої їх складової, як інші зобов'язання (їх питома вага в загальній сумі зобов'язань у цей період складала 79,6%), які зменшились на 14112 тис. манат чи на 66,59%.

Загальні доходи ТОВ «АСПІ-АГРО» у 2019 році порівняно із 2018 роком зросли на 930,8 тис. манат або на 29,31%, а вже у 2020 році порівняно із 2019 роком вони зменшились на 147,8 тис. манат або на 3,6%. Варто зауважити, що основу загальних доходів підприємства становить дохід від реалізації продукції. Так у 2020 році їх питома вага становила у загальних доходах 99,03%. Що стосується витрат ТОВ «АСПІ-АГРО», що їх величина з року в рік зростала. Так, у 2018 році порівняно із 2018 роком витрати зросли на 1795,2 тис. манат чи на 56,62%, а у 2020 році вони ще зросли на 132,0 тис. манат чи на 2,66%. У загальній величині витрат підприємства переважають витрати на доставку, експлуатацію та обслуговування товарів: у 2018 році їх частка у

загальних витратах становила 57,11%; у 2019 році – 70,73%, а у 2020 році – 81,94%. Значними також є амортизаційні відрахування, частка яких у 2018 році складала майже 34%, у 2019 році – 20,05%, а у 2020 році – 11,24%.

В аналізований період діяльність ТОВ «АСПІ-АГРО» результувалась прибутком, який у 2019 році порівняно із 2018 роком мав тенденцію до зростання, яке становило 347,8 тис. манат або 4044,19%. Однак, у 2020 році розмір прибутку значно меншим за прибуток 2019 року – він скоротився на 103,9 тис. манат, тобто на 29,15%.

Одним із найбільш використовуваних способів прийняття управлінських рішень щодо ефективності витрат є спосіб, в основі якого лежить використання матриці аутсорсингу. Так, матриця аутсорсингу була розроблена на основі «матриці BCG» Д. В. Хлебніковим, представляє собою «метод рознесення по дев'яти основних квадратах матриці 3x3 об'єкта, що розглядається (яким може бути як окремо виробництво, так і підрозділ, вид робіт, ресурси і навіть окремий фахівець). Застосування матриці аутсорсингу з метою розробки конкурентної стратегії підприємств виноградарської та виноробної галузі здійснимо на прикладі підприємств-конкурентів – винних заводів цієї галузі Азербайджану: «Ісмаїлли Шараб-2»; «FIRELAND VINEYARDS»; «Гьойгьоль Шараб»; «AZ – Granata».

З метою обрання стратегії конкурентоспроможності окремих підприємств робиться розташування підприємств-конкурентів в комірках, які виділені в матриці аутсорсингу. Розробка стратегічних конкурентних альтернатив на основі матриці аутсорсингу дає можливість формалізувати та уточнити стратегічні цілі підприємств щодо витрат та обсягів реалізації, деталізувати бажані для підприємства якісні та кількісні цільові параметри його виробничої діяльності.

Список використаних джерел

1. Андрющенко Н. С. Суть і значення витрат: історичний аспект. *Економічна теорія та історія економічної думки*. 2007. № 5. С. 3-7.
2. Анікін Б.А., Руда І.Л. Аутсорсинг і аутстафінг: високі технології менеджменту: навч. посібник. – М.: ИНФРА-М, 2006. 288 с.
3. Атамас П.Й. Управлінський облік : навч. посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2006. – 440 с.
4. Ахундов Х. Виноробство в Азербайджані: поточний стан та погляд в майбутнє. – URL: <https://caliber.az/ru/post/46859/>
5. Ахундов Х. Ринок оживає – експорт вина набирає оборотів! – URL: <https://drinks.ua/news/rynok-ozhivaet-jeksport-vina-nabiraet-oboroty/>
6. Белебеха І.О., Бакум В.В. Самоорганізація сільських громад. *Вісник аграрної науки*. 2008. №9. С. 59-61.
7. Бланк И.А. Словарь-справочник финансового менеджера. – К. : Ника-Центр, 1998. 480 с.
8. Бутинець Ф.Ф. Витрати виробництва та їх класифікація для потреб управління. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. Вип. 1 (22). С.11-18.
9. Варченко О. М., Свиноус І. В., Микитюк Д. М., Іванова Л. С., Биба В. А. Організаційно-економічна сутність управління витратами сільськогосподарських підприємств. *Продовольчі ресурси*. 2020. № 14. С.220-229.
10. Веретнов В. Аутсорсинг в розвитку нових систем управління страховим бізнесом. – URL: <https://bit.ly/3a47csz>
11. Вікіпедія (Вільна енциклопедія). – URL: <https://bit.ly/3PqPK1B>
12. Воробйова Л.Д., Квятковська Л.А. Удосконалення процесу ефективного управління витратами на машинобудівному підприємстві. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2013. № 1(196). С. 31–35.

13. Гаджибекова Севда Джафар кызы. Затраты и их классификация в системе финансового учета и отчетности. *Экономика и государство*. 2019. № 1. С.122-125.
14. Гайдаєнко О.М. Стратегічне управління витратами на прикладі підприємств виноградарської галузі Одеського регіону. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 4 (47). С.168-173.
15. Гапоненко А.Л., Савельєва М.В. Теорія управління. – URL: https://stud.com.ua/31796/menedzhment/teoriya_upravlinnya
16. Гаркавенко С.С. Маркетинг: Підручник. – К.: Лібра, 2002. 712 с.
17. Гаркуша Н. М. Економічна сутність витрат підприємства. – URL: <https://bit.ly/3CzTUhJf> (дата звернення 09.01.2022).
18. Гель І.М. Історія розвитку виноградарства : навч. посібник. – Львів, 2016. 246 с.
19. Глен А. Велш, Деніел Г. Шор. Основи фінансового обліку / [пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач]. – К.: Основи, 1997. – 943 с.
20. Голов С.Ф., Єфименко В.І. Фінансовий та управлінський облік : навч. посібник. – К. : Автоінтерсервіс, 1996. – 544 с.
21. Горобець О. С. Економічний зміст та підходи до поняття «витрати». – URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/evzdia_5_105.pdf
22. Гречко А.В., Дударенко Н.С. Теоретико-методичні засади управління витратами підприємства. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2016. Вип. 18, С.183-192
23. Грещак М. Г. Гордієнко В. М., Коцюба О. С., Лозовик Ю. М. Управління витратами / [за ред. М. Г. Грещака. – К.: КНЕУ, 2008. – 264 с.
24. Давидович І. Є. Управління витратами: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. 320 с.
25. Давидович І.Є. Калькулювання собівартості будівельної продукції та напрямки його вдосконалення. *Економічний аналіз*. 2010. №6. С. 224-230
26. Данилко В.К., Кушніренко О.М., Марченко К.С. Управління витратами : навч. посібник. – К. : Каравела, 2012. 216 с.

27. Державна програма з розвитку виноградарства в Азербайджанській Республіці в 2012-2020 роках: затверджена 11.12.2011 Розпорядженням Президента Азербайджанської Республіки. – URL: <https://bit.ly/3FKSp1S>

28. Державна програма з розвитку виноробства в Азербайджанській Республіці в 2018-2025 роках: затверджена 03.05.2018 Розпорядженням Президента Азербайджанської Республіки. – URL: <https://president.az/ru/articles/view/28381/print>

29. Державний комітет статистики Республіки Азербайджан. – URL: <https://www.stat.gov.az/>

30. Економіка підприємства. Підручник / І.Ю. Чаюн, Г.М. Богославець, Н.С. Довгаль, Л.Л. Стасюк, І.Ю. Бондар; за заг. ред. проф. Н.М. Ушакової. – К.: Київ. нац. тогр.- екон. ун-т, 2005. – 569 с.

31. Економічний словник [уклад. Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадський]. – К.: Кондор, 2007. – 358 с.

32. Іванов А. Класифікація витрат. *Бухгалтерія*. 2001. № 24/1. С. 45–50.

33. Іванюта П.В., Лугівська О.П. Управління ресурсами та витратами : навч. посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2009. 320 с.

34. Ільків Л.А. Класифікація витрат виробництва як необхідна передумова об'єктивного обліку і дієвого контролю. *Облік і фінанси АПК*. 2007. № 1–2. С.105–108.

35. Квасницька Р., Агаєв М. Історичні аспекти та сучасні бачення категоріальної сутності витрат / Scientific Foundations in Economics and Management: collective monograph / Kovalenko V., Lyutyu I., Zatonatska T., – etc. – International Science Group. – Boston : Primedia eLaunch, 2022. P.234-239

36. Карпова Т. П. Управлінський облік. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 351 с.

37. Коба О.В., Миронова Ю.Ю. Витрати підприємства та їх класифікація для потреб управління й економічного аналізу. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип.4. С.99-103.

38. Когут У.І. Критерії класифікації витрат підприємства. – URL: http://vlp.com.ua/files/08_27.pdf.

39. Колісник Г.М. Витрати підприємницького сектора України: методологія та практика: монографія. – Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2016. 360 с.
40. Копотієнко Т.Ю. Економічна сутність та класифікація витрат як об'єкта внутрішнього аудиту. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. С.627-625.
41. Круш П. В., Пашков С. І. Сутність та структура витрат промислового підприємства. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2018. Вип. 21. С.150-159.
42. Крушельницька О. В. Удосконалення системи управління витратами на підприємствах. *Вісник ЖДТУ*. 2010. № 1(51). С. 125-129.
43. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г., Когут У.І. Управління витратами на підприємствах : навч. посібник. – Львів : Львівська політехніка, 2014. 244 с.
44. Лижавська О. Л. Поняття «витрати» в обліку підприємств ресторанного господарства. *Науковий вісник Одеського державного економічного університету*. 2013. № 12 (191). С. 72-81.
45. Мазаракі А.А., Ушакова Н.М. Економіка торговельного підприємства: підруч. Київ, 1999. 800 с.
46. Макконнелл К. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К. Макконнелл, С. Брю ; пер. с англ. 11-го изд. – К. : Хагар-Демос, 1993. – 785 с.
47. Матюшина Ю.І. Класифікація витрат як передумова організації управління підприємством. *Економіка і регіон*. 2013. № 2 (39). С.98-103
48. Мельник Р.О., Мельник А.Р. Бухгалтерський і податковий облік валових доходів і витрат / Економічні проблеми розвитку будівництва в Україні [збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції (1-2 червня 2001 р.). – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – С. 128-130.
49. Меренкова Л.О. Управління витратами підприємства в ринковій економіці: Автореф. дис. ... канд. екон. наук / Харківський державний економічний університет. Харків, 2003. 20 с.

50. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робот, послуг) у промисловості : Наказ Міністерство промислової політики України від 09.07.2007 №373. – URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=72838.

51. Міжнародна організація виноградарства и виноробництва. - URL: <https://drinks.ua/news/oiv-2020-god-soprotivlenija-i-ustojchivosti/>

52. Міценко Н. Г., Міщук І. П., Боднарюк В. А. Управління витратами в системі управління вартістю підприємства. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5711>

53. Мних Є.В. Економічний аналіз: Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2003. 412 с.

54. Мовчанюк А.В. Економічна сутність виробничих витрат та їх роль у системі управління діяльністю сільськогосподарських підприємств. *Економіка і суспільство*. 2021. № 31. – URL: <http://lib.udau.edu.ua/handle/123456789/8186>

55. Мудра Т. М. Чернобай Л. І., Калиновська Н. Л.. Діагностика процесу управління витратами на засадах функціонального підходу: теоретичні аспекти та практичне застосування. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2011_3/087-091.pdf.

56. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73. – URL: <https://bit.ly/3JBKHY1>

57. Незалежний Азербайджан. - URL: https://republic.preslib.az/ru_c3.html

58. Незалежний Азербайджан. – URL:https://republic.preslib.az/ru_c3.html

59. Олійник О.В. Класифікація витрат підприємства. *Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту. Серія «Економічні науки»*. 2001. № 14. С. 146–152.

60. Онисько С.М., Марич П.М. Фінанси підприємств : підручник. – Львів: Магнолія Плюс, 2005. – 366 с.

61. Організація бухгалтерського обліку : навчальний посібник / за ред. В.С. Леня. – К. : Центр учбової літератури, 2006. 696 с.

62. Офіційний сайт ТОВ «АСПІ-АГРО». – URL: <https://savalan.az>
63. Охрущак К.О. Управління витратами сучасних телекомунікаційних підприємств: принципи, завдання, елементи системи управління. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип.7. Ч.3. С.148-152.
64. Пилипенко А. А. Управління витратами на сучасних підприємствах. *Формування ринкових відносин в Україні*. № 12. 2008. С. 8-9.
65. Пилипенко А. А., Дзьобко І. П., Писарчук О. В. Формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами підприємств та їх об'єднань : монографія / за заг. ред. А. А. Пилипенка. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2011. – 344 с.
66. Податковий кодекс України : закон : затверджений 02.12.2010 № 2755-VI. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
67. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства. К.: КНЕУ. 2008. 340 с.
68. Політична економія : навч. посібник / К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О. Беляєв [та ін.] ; за ред. д.е.н., проф. К.Т. Кривенка. – К. :КНЕУ, 2005. 508 с.
69. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». – URL: <https://bit.ly/373inRe>
70. Попов О.С. Управління витратами : Економічна енциклопедія: У 3-х томах, Т.3. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. С. 736.
71. Попович Г.В. Оптимізація витрат підприємства, як важливий фактор підвищення конкурентоспроможності. *Актуальні проблеми сучасних наук*. 2011. - URL: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2011/Economics/14_87797.doc.htm
72. Про виноград та виноградне вино: закон : затверджено Верховною Радою України № 2662-IV від 16.06.2005. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-15#Text>
73. Пчелинська Г. В. Варіативність оцінки в управлінні витратами підприємства. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія : Економічні науки. 2018. № 1. С. 72–77.

74. Радіонова Н. Й. Класифікація витрат підприємства як інструмент управління. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 64. С.74-80.
75. Рижилова Н.І., Накісько О.В. Управління витратами : навчальний посібник. Харків : ХНТУСГ, 2013. 198 с.
76. Родіна О.В. Історичний розвиток категорії «витрати». *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип.17. С.420-424. – URL: <https://bit.ly/3wN5T9c>
77. Рощина Н.В. Управління витратами в системі оцінки ефективності діяльності промислових підприємств. *Економічний вісник НТУУ «КПІ» : збірник наукових праць*. 2014. Вип. 11. С. 216–221.
78. Рябенко Г.М., Резніченко Ю.С. Щодо економічної сутності витрат та їх класифікації. *ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА*. 2013.№ 6 [44]. С.319-321.
79. Савчук В.П. Стратегии и технологии управления финансами предприятия. *Корпоративный менеджмент*. 2008. № 5. С. 23-37.
80. Свірко С.В. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: методологія та організація: монографія. Київ, 2006. 244 с.
81. Світове виробництво вина за країнами : Карти та статистика світу та регіонів – URL:<https://bit.ly/38rfw1P>
82. Скригун Н.П. Система та функції управління витратами виробництва на підприємствах. – URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/handle/123456789/16318>
83. Скрипник М.І. Сутність витрат як економічної категорії. - URL: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/3084/1/33.pdf>
84. Сначов М.П., Корчаковська М.В., Ломтева І.М. Основні етапи розвитку систем обліку витрат. *Вісник Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна*. 2012. Вип. 41. С. 292–297.
85. Сопко В.В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навч. посібник. – К. : КНЕУ, 2006. – 526 с.
86. Сорока С. Сутність витрат: історичний аспект. *Економічний аналіз*. 2010. № 6. С.152-154

87. Тарасюк Г.М., Шваб Л.І. Планування діяльності підприємства: навч. посібник. – К.: Каравела, 2003. 432 с.
88. Теорія бухгалтерського обліку : монографія / Л. В. Нападовська, М. Добія, Ш. Сандлер, Р. Матезіч та ін.; за заг. ред. Л. В. Нападовської. — К. : Київ, 2008. — 735 с.
89. Тимошик Н.С. Економічні аспекти в управлінні витратами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. №2. С.4-7.
90. Ткаченко Н.М., Гуріна Н.В. Історичний генезис понять «затрати» і «витрати»: обліковоекономічний аспект. *Ефективна економіка*. 2015. №9. – URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2015/8.pdf
91. Турило А.М., Кравчук Ю.Б., Турило А.А. Управління витратами підприємства : навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2006. 120 с.
92. Фандель Г. Теорія виробництва і витрат / Пер. з нім. під керівн. і наук. ред. М.Г. Грещака. – К.: Таксон, 2000. 520 с.
93. Фостолович В.А., Сімаков О.О. Місце управління витратами в сучасній системі управління підприємством. *Економіка та держава*. 2019. № 10. С. 36–45.
94. Христенко Л.М., Мозговий Р.О., Побудова системи управління витратами промислового підприємства. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2011. № 3 (157). С. 247–253.
95. Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства : навч. посібник. – К. : ЦУЛ, 2002. 656 с.
96. Череп А.В. Управління витратами суб'єктів господарювання. Ч.1: Монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. 368 с.
97. Черняєва О.О. Особливості формування системи управління витратами підприємства: теоретичний аспект. *Наукові праці МАУП*. 2017. Вип. 52(1). С. 96–104.
98. Чорна М.В., Смірнова П.В., Бугріменко Р.М. Управління витратами : навчальний посібник. Харків, 2017. 166 с.

99. Чумак Л. Ф., Литвиненко М. О. Сучасні шляхи вдосконалення системи управління витратами з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства. *БІЗНЕС-ІНФОРМ*. 2017. № 3. С.213-218.
100. Шим Джей К., Сигел Джоел Г. Методи управління вартістю та аналіз витрат [пер. А.П. Калюжного]. – М.: Філін, 2006. – 344 с.
101. Шільвінська О.Л. Історичні етапи розвитку знань про витрати. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 7. Ч. 5. С.169-171.
102. Шматковська Т., Демедюк Л., Рудь Т. До проблематики генезису та дефініції економічної категорії «витрати». *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2016. № 2. С. 169-182.
103. Шутько Т. І. Економічна сутність управління витратами підприємства. *Ефективна економіка*. 2014. № 12. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3681>
104. Що діється з виноробництвом в Азербайджані? – Аналіз. – URL: <https://ru.oxu.az/economy/422503>
105. Ясінська А.І. Сутність управління витратами на вітчизняних підприємствах. *Національний університет «Львівська політехніка». Серія «Економіка»*. 2007. № 594.С.357-360.
106. Termin.in.ua – URL: <https://termin.in.ua/autsorsynh-outsourcing/>